

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

Fakulta bezpečnostního managementu

Katedra soukromého práva

Osvojení jako institut náhradní rodinné péče

Bakalářská práce

Adoption as an Institute of Foster Family Care

Bachelor thesis

VEDOUCÍ PRÁCE

doc. JUDr. Mgr. Josef Salač, Ph.D., dr. h. c.

AUTOR PRÁCE

Lukáš Jandák

PRAHA

2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Karviné, dne

Lukáš Jandák

ANOTACE

Bakalářská práce se v celém celku zabývá náhradní rodinnou péčí a ochranou dětí v České republice. První část je věnována historickému vývoji rodinného práva a právní ochraně dětí od doby práva římského, kanonického, reformy za Josefa II., obecného zákoníku občanského, 1. světové války a 2. světové války, až do roku 1998. Další části této práce jsou věnovány rozboru náhradní rodinné péče a ochrany dětí, vycházející z novely zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v roce 1998 a ze zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších změn, který mimo jiných oblastí položil základy modernímu soukromému rodinnému právu. V těchto kapitolách je práce věnována druhům náhradní rodinné péče, jako je institut svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, osvojení, poručenství, opatrovnictví, pěstounské péči nebo ústavní výchově.

KLÍČOVÁ SLOVA

zákon o rodině * občanský zákoník * rodičovská odpovědnost * náhradní rodinná péče * osvojení * poručenství * opatrovnictví * pěstounství * ústavní výchova * sociálně-právní ochrana dětí

ANNOTATION

This bachelor thesis focuses in its entirety on foster family care and child protection in the Czech Republic. The first part covers the historical development of family law and legal protection of children from the time of Roman law, canon law, the reform under Joseph II, the General Civil Code, World War I and World War II, until 1998. The following parts of the thesis analyse foster family care and child protection based on the amendment of Act No. 94/1963 Coll., the Family Act, of 1998 and Act No. 89/2012 Coll., Civil Code, as amended, which, among other areas, laid the foundations for modern private family law. In these chapters, the thesis focuses on types of foster family care, such as the institution of child custody by a natural person other than a parent, adoption, custodianship, guardianship, foster care, or institutional care.

KEYWORDS

Family Act * Civil Code * parental responsibility * foster family care * adoption * guardianship * custody * foster care * institutional education * social-legal child protection

Obsah

1	Úvod	str.	5
2	Historický vývoj rodinného práva a právní ochrany dětí		6
2.1	Římské právo		6
2.2	Kanonické právo		7
2.3	Reformy za Josefa II.		7
2.4	Obecný zákoník občanský		8
2.5	Vývoj po 1. světové válce		10
2.6	Vývoj po 2. světové válce		11
3	Rozbor náhradní rodinné péče a ochrana dětí po roce 1998		16
3.1	Rodičovská zodpovědnost		17
3.2	Náhradní rodinná péče a ochrana dětí		20
3.2.1	Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče		23
3.2.2	Osvojení		25
3.2.3	Poručenství a opatrovnictví		29
3.2.4	Pěstounská péče		31
3.2.5	Ústavní výchova nebo svěření dítěte do péče zařízení vyžadující jeho okamžitou pomoc		34
4	Rozbor náhradní rodinné péče a ochrana dětí od roku 2014		37
4.1	Rodičovská zodpovědnost		38
4.2	Náhradní rodinná péče a ochrana dětí		39
4.2.1	Svěření dítěte do péče jiné osoby než rodiče		41
4.2.2	Osvojení		43
4.2.3	Poručenství a opatrovnictví		49
4.2.3.1	Poručenství		49
4.2.3.2	Opatrovnictví		53
4.2.4	Pěstounská péče		54
4.2.5	Ústavní výchova		60
5	Závěr		68
6	Seznam použité literatury		71
6.1	Monografie		71
6.2	Časopisecké články a judikatura		72

1 Úvod

Sociálně právní ochrana dětí má v České republice své poslání, které je propojeno mezinárodními dokumenty a mnoha zákony, z pohledu ústavních principů zejména Listinou základních práv a svobod a Úmluvou o právech dítěte z roku 1998, která přinesla nutné zásadní změny v přístupech k péči o dítě ve světě i v každé jednotlivé zemi. Ochrana a pomoc dítěti je nejstarším principem péče o dítě a uspokojování jeho základních potřeb. Při tom je třeba brát v úvahu jeho rozvíjející se identitu jak v oblasti tělesné, duševní, rozumové a mravní, tak i v oblasti sociální a právní. Jedním ze základních předpokladů zdravého duševního vývoje dítěte je, aby vyrůstalo v prostředí citově nenarušeném, vřelém a stálém. Všechny děti, které vyrůstají ve své rodině nebo jsou umístěny do náhradní rodinné péče, popř. vyrůstají v ústavní péči, by měly najít po dobu svého dětství přístav jistoty, pohody a lásky, měly by dosáhnout patřičného vzdělání a materiálního zabezpečení.

Cílem mé bakalářské práce bude analyzovat vývoj náhradní rodinné péče jak v platné právní úpravě, tak i v jejím historickém vývoji. První kapitola se zabývá historickým vývojem rodinného práva a právní ochrany dětí od práva římského až do roku 1998. Druhá kapitola je věnována rozboru náhradní rodinné péče od roku 1998 až do účinnosti zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, kterým došlo k rekodifikaci rodinného práva a k včlenění rodinného práva do práva soukromého. V třetí kapitole jsem se zabýval rozbohem platné právní úpravy oblasti náhradní rodinné péče.

2 Historický vývoj rodinného práva a právní ochrany dětí

Zařazování norem rodinného práva do systému práva se historicky vyvíjelo především v závislosti na konkrétních společenských a ekonomických podmínkách.

2.1 Římské právo

Samostatné rodinné právo v klasickém římském právu neexistovalo. Rodinné právní normy byly zapracovány do práva osobního. Na ženu se v tomto období nahlíželo zejména jen jako na matku budoucích legitimních dětí. Manželský svazek byl uzavírán především v zájmu muže, přičemž jeho účelem mělo být zabezpečení trvání rodu. Rodina byla založena na právních, v podstatě umělých, vazbách, především šlo o jednotu osob a hlavně majetku. Otec rodiny měl dominantní postavení a byl vybaven třemi okruhy práv a povinností:¹

- 1) moc nad manželkou „*manus*“ – pokud manžel nad svou ženou tuto moc získal, tak bylo jejich manželství přísné, manželka se na něm stávala osobně i majetkoprávně závislá a byla mu zcela podřízena;
- 2) otcovská moc „*patria potestas*“ – otec byl v tomto období jediným pánem nad dětmi. Dítě bylo chápáno jen jako předmět, bylo závislé na rozhodnutí otce a jeho život měl nulovou hodnotu. Děti se nacházely ve stejném postavení ekonomické závislosti na otci jako manželka. Tato moc zahrnovala i právo otce disponovat se životem a smrtí dětí „*potestatem vitae necisque*“, právo dítě uznat za vlastní, prodat, odložit, nebo nechat adoptovat. Součástí moci byla i majetkoprávní způsobilost za podřízené děti. Moc otce vznikala narozením dětí v řádném manželství, osvojením dítěte, nebo uznáním vlastních dětí, jež se narodily mimo manželství. Dítě začalo být bráno jako člověk až když se stalo dospělým. Pojem „dětství“ v tomto období prakticky neexistoval;
- 3) ovládání osob „*Mancipium*“ – v rodině se dočasně z nejrůznějších důvodů nacházely osoby, které byly ovládány např. otroci.

¹ VESELÁ, R., a kol. *Rodina a rodinné právo–historie, současnost a perspektivy*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 54.

2.2 Kanonické právo

Jedním z východisek kanonického práva se stalo právo římské. Toto významně ovlivnilo rodinně-právní principy poté, co milánský edikt legalizoval církev. Církevní soudy rozhodovaly o manželských sporech. Do manželských vztahů byly v tomto období vneseny tři základní principy:²

- 1) svátostná povaha manželství – církev si činila nárok na rozhodování o vzniku, platnosti a trvání manželství všech lidí, manželství mohlo vzniknout pouze u pokřtěných lidí tehdy, bylo-li církví přeměněno ve svátost;
- 2) princip monogamie manželství;
- 3) princip nerozlučitelnosti manželství za života manželů – byl vybudován systém překážek, které měly vyloučit uzavření takových manželství, která by pak bylo možno rozloučit.

Církev v této době činila značné rozdíly mezi dětmi manželskými a nemanželskými. Děti z pohledu práva byly plně podřízeny otci. Před nabytím zletilosti neměly způsobilost k právnímu jednání. Nemanželské děti nepatřily do otcovy rodiny, nesměly nabývat nemovitosti, učit se řemeslům apod. Církev v této době vydala zákaz zabíjení dětí. Tento zákaz však v praxi nebyl zcela respektován. Nárok na výživu dětí zpočátku v této době vůbec neexistoval.

2.3 Reformy za Josefa II.

V období vlády Josefa II. došlo ke změnám v oblasti manželského a rodinného práva. „Manželským patentem“, vydaným dnem 16. ledna 1783 pod č. 117 s.z.s., byla zrušena církevní jurisdikce a rozhodování v manželských sporech přešlo do kompetence světských soudů.³ Církevní forma sňatku však zůstala zachována i nadále. Principy, na nichž bylo josefínské manželské právo vybudováno, zůstaly už s krátkou přestávkou základem manželského práva na našem území až do roku 1919.⁴ Vedle katolických manželství už byla pro

² KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha : Orbis, 1962, s. 64.

³ HRUŠÁKOVÁ, M., a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998, s. XV.

⁴ KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha : Orbis, 1962, s. 120.

příslušníky jiných vyznání možná i odlišná úprava manželství. Stále však převažovala katolická manželství. Pokud jde o postavení nemanželských dětí, Významným krokem v postavení nemanželských dětí bylo vydání císařského patentu v roce 1787, jelikož nemanželským dětem v oblasti dědického práva přiznal stejná práva jako manželským.⁵

2.4 Obecný zákoník občanský

Vydáním Obecného zákoníku občanského č. 946/1811 s.z.s. dnem 1. června 1811, který nazýváme „*císařským patentem*“, došlo ke změnám v oblasti soukromého práva. V první části zákoníku byla obsažena pravidla manželského a rodinného práva. Po josefínských úpravách se rodinné právo opětovně přiblížilo tradicím kanonického práva, avšak na jejich dodržování již nyní dohlížel stát. Rozlučitelnost manželství byla připuštěna pouze u nekatolických manželství. Manžel byl pořád hlavou rodiny a jeho moci byla podřízena žena i děti.⁶

Po vydání zákoníku došlo i ke změnám v oblasti vztahů mezi rodiči a dětmi. Původní dominantní otcovská moc byla rozdělena na moc rodičovskou, která příslušela oběma rodičům a na moc otcovskou, která příslušela pouze otci. Mezi rodičovské povinnosti patřila povinnost děti vychovávat, která zahrnovala péči o jejich zdraví a život, o jejich vzdělání a výživu. Děti měly vůči rodičům naopak povinnost poslušnosti a úcty. Rodičům bylo přiznáno právo vymáhání poslušnosti dětí, a to vhodnými prostředky. Otec mohl určovat povolání dítěte, dávat mu svolení ke sňatku, zastupovat dítě a spravovat jeho majetek. Dosažením zletilosti manželského dítěte, v této době dovršením jeho 21 let, došlo k zániku moci otcovské. K nemanželským dětem měl otec pouze vyživovací povinnost. V tomto směru bylo vydání nového zákoníku krokem zpátky.⁷

⁵ JANDÁK, J. *Sociálně-právní ochrana dětí a její úprava v českém rodinném právu* : bakalářská práce. Praha, 2008, s. 11-12.

⁶ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno : Doplněk, 2006, s. 23.

⁷ JANDÁK, J. *Sociálně-právní ochrana dětí a její úprava v českém rodinném právu* : bakalářská práce. Praha, 2008, s. 12.

K významným změnám došlo koncem roku 1863, jelikož byl vydán Říšský zákon domovský č. 105, který nazýváme „říšský zákon“. Na tento říšský zákon navázal Zemský zákon chudinský pro Čechy č. 59, ze dne 3. prosince 1868, který nazýváme „zemský zákon“. Zemský zákon byl novelizovaný 13. května 1896 pod č. 46 z.z. Tyto zákony byly vydány ve prospěch sociálně slabých jedinců a vymezovaly široce chudinskou péči, zejména výživu a výchovu dětí chudých obecných příslušníků, léčení chudých včetně léčení v nemocnicích, zařízení pro nápravu zanedbané mládeže apod. Osiřelým a opuštěným dětem se chybějící péče vlastní rodiny nahrazovala v pěstounské péči nebo ve zvláštních ústavech, a to sirotčincích, dětských domovech, azylech a útulcích. Ustanovení § 13 zemského zákona ukládalo domovským obcím péči o to, aby děti osiřelé nebo jinak opuštěné byly vychovávány a staly se způsobilé k výdělku.⁸

Koncem 19. století byly prosazovány snahy o reformu tohoto systému. Vydaný zákon č. 62/1901 ř.z. položil základy k utváření zemských sirotčích fondů. Od roku 1904 se začaly sdružovat první skupiny osob schopných a ochotných spolupracovat se samosprávnými orgány při poskytování pomoci osiřelým a opuštěným dětem z prostředků sirotčích fondů, které se nazývaly Okresní komise pro péči o mládež. V roce 1908 vytvořila skupina několika osob „dobré vůle“ Českou zemskou komisi pro péči o mládež při Zemské školní radě. K obdobnému vývoji došlo i na Moravě i ve Slezsku.⁹

Definitivní konec reformního úsilí přinesla 1. světová válka. Nouze a hlad ohrožovaly zdravý růst dětí z rodin sociálně slabých, díky válce zůstalo bez rodičů a jejich péče statisíce sirotků, mnohé děti byly díky válce zdravotně postižené či mentálně narušené. Česká zemská komise pro tyto děti během světové války otvírala dva i tři ústavy ročně, přičemž na své náklady tyto děti umísťovala i do jiných institucí.¹⁰

2.5 Vývoj po 1. světové válce

⁸ JANDÁK, J. *Sociálně-právní ochrana dětí a její úprava v českém rodinném právu* : bakalářská práce. Praha, 2008, s. 13.

⁹ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha : LINDE, 2007, s. 9-11.

Po vytvoření Československé republiky byl zákonem č. 11/1918 Sb. převzat jako základní pramen práva upravující manželské a rodinné vztahy obecný zákoník občanský z roku 1811, ve znění pozdějších novel.¹¹ Z důvodu značně zastaralé normy byly vytvořeny snahy o reformu. Tyto snahy vedly k vydání novely, a to zákon č. 320/1919 Sb., nazývaný jako rozlukový zákon, který zavedl fakultativnost církevního sňatku¹² a zákon č. 420/1919 Sb., o práci dětí. Během tohoto časového období nedošlo k celkové revizi rodinného práva. V tomto období byly normy měněny pouze dílčími zákony.

V této době už vznikly samostatné vlastní ústřední státní orgány a ministerstva, z okresních komisí péče o mládež se staly „Okresní péče o mládež“ a ze zemských komisí „Zemská ústřední péče o mládež“. Vedle těchto orgánů se rozvíjela činnost dalších spolků a zařízení dobrovolné sociální péče. Bylo vydáno vládní nařízení č. 29/1930 Sb., které bylo prováděcím předpisem zákona č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských. Tímto předpisem bylo mimo jiného stanoveno, že pokud nebylo nalezeno vhodných osob, které by byly ochotny přijmou poručenství nezletilých, pověřil poručenský soud výkonem poručenství okresní péči o mládež s tím, aby účinným způsobem hájila práva a zájmy poručenců.¹³ V roce 1928 byl vydán zákon č. 56, o osvojení.

Hlavním účelem tohoto osvojení však nebylo zabezpečení výchovy dítěte, ale spíše zajištění převodu majetku. Osvojení bylo tedy založeno na smluvním principu. Bylo možno osvojit i zletilou osobu, tedy i vdanou ženu, byl však nutný souhlas jejího manžela.¹⁴

¹⁰ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně–právní ochraně dětí. Komentář*. Praha : LINDE, 2007, s. 11.

¹¹ HRUŠÁKOVÁ, M. *Základy teorie rodinného práva*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 49.

¹² RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva – instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 7.

¹³ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně–právní ochraně dětí. Komentář*. Praha : LINDE, 2007, s. 12.

¹⁴ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998, s. XVI.

Česko bylo v následujících letech obsazeno nacistickou armádou. Byl zřízen Protektorát Čechy a Morava, čímž došlo ke ztrátě demokratických svobod českého lidu. Obyvatelstvo bylo prohlášeno za německé státní příslušníky. Občané byli podřízeni německé jurisdikci a norimberským zákonům. Rodinně-právní vztahy musely být především podřízeny nařízením, které protektorátním příslušníkům zakazovalo uzavření manželství s osobami židovského původu.¹⁵

V důsledku potupné Mnichovské dohody, dohodnuté a sepsané na podzim roku 1938, o nás bez nás, byla péče o děti a mládež otřesena v základech. Tisíce českých dětí zůstalo na území zabraném Německem, tisíce jich uprchlo spolu s rodiči do vnitrozemí, většina však byla vrácena s rodiči nazpět do zabraných oblastí, kde je však nechtěli přijmout, a tak s rodiči zůstaly bez jakékoliv pomoci na hranicích zón.¹⁶

2.6 Vývoj po 2. světové válce

V poválečném období byly zahájeny práce na předpisech, které měly opětovně nově a jednotně upravit práva a povinnosti pro území celého státu. Dne 9. ledna 1946 byl vydán nový zákon č. 7, o hromadném poručenství.¹⁷ V následujících letech byl vydán zákon č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež, jímž přešly úkoly péče o mládež na okresní a zemské národní výbory. K uvedenému zákonu bylo vydáno vládní nařízení č. 202/1947 Sb., které bylo jeho prováděcím předpisem.¹⁸

Dne 7. prosince 1949 byl přijat zákon č. 265, o právu rodinném. Tento zákon sjednotil rodinně-právní úpravu pro celé území Československa.¹⁹

¹⁵ JANDÁK, J. *Sociálně-právní ochrana dětí a její úprava v českém rodinném právu* : bakalářská práce. Praha, 2008, s. 15-16..

¹⁶ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha : LINDE, 2007, s. 12.

¹⁷ HRUŠÁKOVÁ, M. *Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno : Masarykova univerzita – právnická fakulta, 1993, s. 122.

¹⁸ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha : LINDE, 2007, s. 13.

¹⁹ HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturu a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 6.

Ústava vydaná dne 9. května 1948 vytyčila zásady, ze kterých vycházel zákon č. 265, o právu rodinném. Mezi zásady patřilo rovné postavení mužů a žen, jak ve společnosti, tak i v rodině, zákaz diskriminace dětí na základě jejich původu, dále postavení manželství, rodiny a mateřství bylo zakotveno pod ochranu státu. Podle nového zákona byly rodinné vztahy založeny na principech lidově demokratického zřízení, přičemž existence rodiny a její fungování byla co nejvíce pod kontrolou státu. Vydáním tohoto zákona došlo k vyčlenění právní úpravy o rodině z občanského práva. Vzniklo tak rodinné právo jako nové samostatné právní odvětví.²⁰

Principy v zákoně o rodině byly určeny např. v:²¹

- 1) obligatorním občanském sňatku;
- 2) novém pojetí manželství a rodiny, tedy důsledném zrovnoprávnění žen a hlubokém zájmu všech dětí bez ohledu na jejich původ;
- 3) péčí o to, aby byla zajištěna řádná výchova a výživa dítěte ze strany rodičů.

Zákon byl rozčleněn do tří hlav – manželství, rodiče a děti, poručenství. Jako hlavní zásada moci, tedy nadřazenost manžela jako hlavy rodiny, byla zákonem odstraněna. V tomto zákoně o rodině byla odstraněna i jednostranná moc otcovská. Nový institut rodičovské moci přiznal stejná práva a povinnosti oběma rodičům dítěte bez ohledu na to, zda jsou manžely. Zahrnoval jak práva, tak i povinnosti rodičů řídit jednání dětí, spravovat jejich majetek a zastupovat děti. Rodičovská moc měla být vykonávána zejména ve prospěch společnosti, mělo se jednat o nové budovatele společnosti, ale samozřejmě i s ohledem na zájem dětí. Dítě však mělo zákonem stanovenou povinnost pomáhat. Právo popřít otcovství bylo dáno ve stejné míře všem, jak dítěti, tak matce i jejímu manželovi.²²

²⁰ JANDÁK, J. *Sociálně-právní ochrana dětí a její úprava v českém rodinném právu* : bakalářská práce. Praha, 2008, s. 16-18.

²¹ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 89.

²² VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 91.

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, byl po dobu své účinnosti třikrát novelizován. Nejpodstatnější změnu přinesla druhá novela, zákon č. 15/1958 Sb., o změně předpisů o osvojení. Bylo jím zejména nově upraveno tzv. nezrušitelné osvojení, které bylo spojeno se zápisem osvojitelů do matriky namísto rodičů.²³

Podstatnou změnu v oblasti ochrany dětí přineslo vydání zákona č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže. K uvedenému zákonu bylo vydáno prováděcí nařízení ministra spravedlnosti č. 70/1952 Sb. Sociálně-právní ochranu dětí tento zákon definoval jen jako:²⁴

- 1) výkon hromadného poručení a opatrovnictví;
- 2) ochranu dětí, které nejsou v péči svých rodičů;
- 3) činnost poradní a pomocnou s tím, že stát přispíval na úhradu osobních potřeb dětí, které ji potřebovaly.

Tento zákon přinesl i v oblasti náhradní péče o děti zásadní obrat. Například v § 9 zákona se uvádí, cituji: „...*je-li třeba dítě svěřit do péče nahrazující péči rodičů, bude umístěno zásadně do péče kolektivní; jinak lze dítě umístit jen v rodině, která skýtá záruku, že dítě bude vychováváno v lásce k lidově demokratickému státu a která je schopna mu poskytnout prostředí příznivé po všech stránkách pro jeho rozvoj, a to zpravidla u toho, kdo dítě osvojí*“.²⁵

Vyhláška ministerstva školství, věd a umění č. 152/1952 Ú.l., přesunula působnost ve věcech hromadného poručení, pěstounské péče a ostatní sociální právní ochrany mládeže, přímo na ministerstvo spravedlnosti. Poté byla tato působnost v roce 1956 přenesena vládním nařízením č. 73/1956 Sb., na výkonné orgány okresních národních výborů.

²³ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998, s. XVIII.

²⁴ HRUŠÁKOVÁ, M. *Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno : Masarykova univerzita – právnická fakulta, 1993, s. 122.

²⁵ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha : LINDE, 2007, s. 13.

V roce 1960 byla vydána nová ústava, která později vedla ke změně různých zákonů. Změna se nevyhnula ani rodinnému právu. V této době byl vydán nový zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, který nabyl účinnosti ke dni 1. dubnu 1964 (dále jen „zákon o rodině“). Tento zákon byl prvotně novelizován zákonem č. 132/1982 Sb. Tato novela zákona o rodině přinesla jen kosmetické úpravy stávajícího zákona bez výraznějších změn.²⁶

Vydaná ústava a následná změna vybraných zákonů přinesla několik podstatných změn např.:²⁷

- 1) úprava majetkových vztahů manželů byla přesunuta do občanského zákoníku;
- 2) institut majetkového společenství byl přeměněn na bezpodílové spoluvlastnictví manželů;
- 3) do zákona o rodině přibyla právní úprava sociálně-právní ochrany mládeže, která byla až dosud oddělena;
- 4) v rozvodu o manželství byla přijata změna, bylo upuštěno od soudního výroku o vině, součástí rozsudku o rozvodu byla i úprava práv a povinností rodičů vůči jejich nezletilým dětem na dobu po rozvodu;
- 5) pojem „*rodičovská moc*“ byl nahrazen termínem práva a povinnosti rodičů.

Pokud šlo o zásahy do rodinných poměrů, rozšířily se pravomoci národních výborů, jelikož tyto výbory mohly na základě nového oprávnění zasáhnout kdykoli, zejména:

- 1) pokud to vyžadoval výhradně zájem společnosti, a to napomenutím nezletilého, jeho rodičů nebo občanů, kteří narušovali řádnou výchovu dítěte;
- 2) mohl nad nezletilým stanovit dohled, anebo mu uložit taková omezení, která by zabránila škodlivým vlivům na jeho výchovu.

²⁶ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998, s. XIX.

²⁷ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998, s. XVII.

V rámci osvojení byl novým zákonem zaveden termín nezrušitelné osvojení pro osvojení se zápisem osvojitelů na místo rodičů a byly stanoveny jeho podmínky. Instituty poručenství a opatrovnictví byly nahrazeny opatrovnictvím, které přešly do oprávnění soudů.

Vláda vydala nařízení č. 59/1964 Sb., kterým podrobně upravila úkoly národních výborů při péči o děti. Tato úprava se na řadu let stala vedle zákona o rodině základní normou sociálně-právní ochrany dětí. Na základě zákona č. 1/1969 Sb. přešla sociálně-právní ochrana dětí do působnosti nově zřízeného Ministerstva práce a sociálních věcí.²⁸

Federativní shromáždění Československé socialistické republiky se usneslo dne 26. dubna 1973 na zákoně č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, který byl následně i novelizován. Jednalo se o samostatnou právní úpravu.²⁹

Právní úprava zákona o rodině do roku 1990 nezaznamenala žádné výrazné změny, jednalo se spíše o kosmetické úpravy.

Krátce po listopadu roku 1989 se začalo mluvit a jednat o novelizaci zákona o rodině. Zákon o rodině byl opět novelizován až zákonem č. 234/1992 Sb. V tomto případě však došlo k úpravě pouze v církevní formě uzavření manželství. Nálezem Ústavního soudu České republiky č. 72/1995 Sb. došlo k další kosmetické úpravě zákona o rodině. Tento nález řešil pouze zrušení ust. § 46 zákona o rodině, tedy povinnosti národního výboru učinit předběžná opatření.³⁰

Sociálně-právní ochrana dětí má v České republice své poslání, které je stvrzeno mnoha zákony a mezinárodními dokumenty, přičemž z pohledu ústavních principů jsou práva a svobody zakotveny v Usnesení Předsednictva

²⁸ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha : LINDE, 2007, s. 14.

²⁹ MAYEROVÁ, Z., ŠŤOVÍČEK, J. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vydání. Praha: CODEX BOHEMIA, 1998, s. 2019

³⁰ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998, s. XIX.

České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod pod č. 2/1993 Sb. (dále jen „Listina základních práv“) a Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte (dále jen „úmluva“). Jménem České a Slovenské Federativní Republiky byla úmluva podepsána v New Yorku dne 30. září 1990. Pro Českou a Slovenskou Federativní Republiku úmluva vstoupila v platnost dnem 6. února 1991. K právním předpisům upravující tuto oblast patří i mezinárodní smlouvy, např. nařízení Rady Evropské unie nebo doporučení Rady Evropy.³¹

3 Rozbor náhradní rodinné péče a ochrana dětí po roce 1998

Výrazná reforma zákona o rodině byla provedena až v roce 1998 a to zákonem č. 91. V souvislosti s touto reformou rodinného práva byl novelizován i občanský zákoník, a to především v úpravě majetkových vztahů mezi manželi. Zákonný majetkový režim v bezpodílovém spoluvlastnictví manželů nahradil nový institut – společné jmění manželů. V roce 1999 byl vydán samostatný zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který nabyl účinnosti dnem 1. dubna 2000 (dále jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“).

Rodinné právo bylo postaveno oproti právu občanskému a obchodnímu na odlišné filozofii:³²

- 1) jednalo se o směsici práva soukromého s mnoha veřejnoprávními prvky;
- 2) nezletilé dítě jako účastník řízení bylo masivně chráněno státem na základě Listiny základních práv, Úmluvy a dalších dokumentů;
- 3) v rodinně-právním řízení soud rozhodoval o uspořádání rodinných vztahů tak, aby byly poškozeny co nejméně zájmy dětí;
- 4) oproti spojení rodinného a občanského práva bylo přihlíženo na požadavek na snazší orientaci, neboť samostatný předpis rodinného práva je méně obsažný, tedy aby byl přístupnější různým pracovníkům v oboru.

³¹ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., RIEDLOVÁ, J. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. 1. vydání. Olomouc: ANAG, 2014, s. 7

³² HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturu a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 6-7

Mezi změny, které nová rodinně-právní regulace přinesla, patřilo zejména:³³

- 1) zvýšení ochrany nezletilých dětí i opuštěného manžela v souvislosti s rozvodem manželství;
- 2) byl zaveden institut rodičovské zodpovědnosti;
- 3) bylo upřesněno a posíleno postavení nezletilého dítěte v rodině;
- 4) byla upravena správa jmění dítěte;
- 5) ochranu osvojovaného dítěte zvýšila možnost osvojení dítěte bez souhlasu jeho rodičů jako zákonných zástupců.

3.1 Rodičovská odpovědnost

Novelou v roce 1998 došlo v části druhé s nadpisem „*Vztahy mezi rodiči a dětmi*“ zákona o rodině ke změně původního nadpisu hlavy první „*Výchova dětí*“ na nadpis „*Rodičovská zodpovědnost*“. Rodičovská zodpovědnost byla řešena ust. § 31 až ust. § 40 zákona o rodině. Novelou zákona o rodině v roce 1998 bylo vypuštěno ust. § 30, které do této doby ukládalo rodičům, státu a společenským organizacím, v této době zejména Československému svazu mládeže a jeho pionýrským organizacím, pečovat o výchovu dětí.

Novela zákona o rodině zrušila přední výchovný úkol společnosti, který měl působit na citový, rozumový a mravní vývoj dětí plně v duchu zásad morálky socialistické společnosti a nově tedy zavedlo pojem rodičovská zodpovědnost, která byla zakotvena v ust. § 31. Jednalo se o souhrn práv a povinností:³⁴

- 1) při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj;
- 2) při zastupování nezletilého dítěte;
- 3) při správě jeho jmění.

Ustanovení § 31 připisuje práva a povinnosti rodičů při výchově jejich dítěte, zakotvené především v Úmluvě. Tyto normy kladou hlavní důraz na skutečnost,

³³ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998, s. XX.

³⁴ HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturu a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 99

že děti potřebují speciální ochranu a péči, také striktně vymezují zodpovědnost rodiny za tyto děti.³⁵

Rodičům byla dána dle ust. § 31 odst. 2 zákona o rodině povinnost důsledně chránit zájmy svého dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Naopak tímto ustanovením bylo dáno rodičům i právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.

Dítěti bylo dle ust. § 31 odst. 3 zákona o rodině dáno právo na obdržení potřebných informací, na svobodu projevu ke všem rozhodnutím rodičů a právo být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhodovalo. Naopak dítěti byla v ust. § 31 odst. 4 zákona o rodině, které žilo ve společné domácnosti s rodiči, zakotvena i povinnost pomáhat rodičům, přispívat na úhradu společných potřeb rodiny, pokud mělo vlastní příjem nebo majetek.³⁶

Další práva a povinnosti rodičů a dětí, které přinesla novela zákona o rodině v roce 1998, jsou uvedena níže:³⁷

- 1) rodiče měli svým osobním životem a chováním být příkladem svým dětem;
- 2) na výchově dítěte se měl podílet i manžel, který nebyl rodičem dítěte, za předpokladu, že s ním žil ve společné domácnosti, nicméně nevlastní rodič nebyl oprávněn dítě zastupovat a spravovat jeho jmění);
- 3) rodičovská zodpovědnost náležela oběma rodičům, a jestliže jeden z rodičů nežil, nebyl znám nebo neměl způsobilost k právním úkonům, náležela rodičovská zodpovědnost druhému rodiči;
- 4) děti měly povinnost své rodiče respektovat a ctít;
- 5) rodiče měli povinnost zastupovat své děti při právních úkonech, ve kterých nebyly plně způsobilé;

³⁵ HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturu a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 100

³⁶ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 89-93.

³⁷ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 94-109

- 6) žádný z rodičů nemohl zastupovat své dítě, šlo-li o právní úkony, ve kterých mohlo dojít ke střetu zájmu mezi rodiči a dětmi nebo ke střetu zájmu týčž rodičů, v tomto případě soud ustanovil opatrovníka;
- 7) rodiče byli povinni spravovat jmění dítěte s péči řádného hospodáře, přičemž v případě, kdy by majetkové zájmy dítěte mohly být ohroženy, ustanovil soud pro zvýšenou ochranu jeho jmění – jednalo se o nově vložená ustanovení pro ochranu práva a jmění dítěte.

Práva a povinnosti rodičů a dětí, které nebyly v novele zákona o rodině po roce 1998 změněny:³⁸

- 1) rozhodující úlohu ve výchově dětí měli pořád rodiče;
- 2) děti měly společné příjmení rodičů nebo jednoho z nich, pokud nedošlo k dohodě nebo nebyl-li rodič znám, jméno a příjmení určil soud;
- 3) dítě narozené po uzavření manželství rodičů mělo příjmení určené pro jejich ostatní děti, nebo dítě narozené matce, která uzavřela manželství a jehož otec nebyl znám, po souhlasném prohlášení manželů mohlo mít příjmení určené pro jejich ostatní děti;
- 4) pokud nebylo dítě spokojeno s příjmením, jeho změna mohla být provedena, jakmile dítě nabylo zletilosti.

I po této novele pořád rodičovská zodpovědnost náležela oběma rodičům. Jestliže jeden z rodičů nebyl mezi živými, nebyl v konkrétní dobu znám nebo neměl způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, náležela rodičovská zodpovědnost pouze druhému rodiči. Toto platilo i pro rodiče se zbavenou rodičovskou zodpovědností anebo byl-li výkon jejich rodičovské zodpovědnosti pozastaven. O těchto právech však rozhodoval soud.

Na základě ust. § 34 odst. 3 zákona o rodině mohl soud přiznat rodičovskou zodpovědnost i nezletilému rodiči dítěte, který dosáhl věku 16 let. Soud mohl takovému rodiči přiznat pouze rodičovskou zodpovědnost ve vztahu k péči o

³⁸ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 110-115.

dítě, nezletilý rodič však dítě nemohl zastupovat a spravovat jeho jmění; nebyl tudíž zákonným zástupcem dítěte.³⁹

Pokud mělo dítě i druhého rodiče, který byl zletilý a byl nositelem rodičovské zodpovědnosti, za zákonného zástupce byl uznán tento druhý rodič. V případě, že dítě takového druhého rodiče nemělo, musel mu být soudem ustanoven poručník, který plnil funkci zákonného zástupce dítěte.

Vyžadoval-li to zájem dítěte a pokud rodiči bránila ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka, mohl soud výkon rodičovské zodpovědnosti pozastavit. Taktéž soud mohl rodičovskou zodpovědnost vůči dítěti omezit, pokud rodič nevykonával řádně rodičovské povinnosti vyplývající mu z rodičovské zodpovědnosti. Soud měl také pravomoc rodiče rodičovské zodpovědnosti zbavit, pokud rodiče zneužívali svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo rodičovskou zodpovědnost závažným způsobem zanedbávali.⁴⁰

3.2 Náhradní rodinná péče a ochrana dětí

Novelou v roce 1998 došlo v části druhé s nadpisem „*Vztahy mezi rodiči a dětmi*“ zákona o rodině ke změně původního nadpisu hlavy druhé „*Účast společnosti při výkonu práv a povinností rodičů*“ na nadpis „*Sociálně právní ochrana dětí*“. Nově byl tedy do tohoto zákona o rodině zakotven pojem „*sociálně-právní ochrana dětí*“. Sociálně-právní ochrana dětí nastupovala zejména tam, kde z nějakého důvodu selhávala rodičovská zodpovědnost. Sociálně-právní ochranou dětí se dle nového ust. § 41 zákona o rodině rozuměla ochrana práva dítěte na zdravý vývoj, řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte a ochrana jeho jmění. Cílem této ochrany bylo především blaho dítěte. Úlohou státu v této oblasti bylo především zajišťování ochrany dětí, přičemž tuto ochranu zajišťovaly v minulosti národní výbory a společenské organizace, následně tuto péči převzaly okresní

³⁹ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V., *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha : ASPI, a. s., 2006, s. 23.

⁴⁰ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha : ASPI, a. s., 2006, s. 24.

úřady, poté příslušné orgány a obce. Nyní je tato ochrana dětí v působnosti orgánu sociálně právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“).

Novela zákona o rodině zakotvila nová práva a povinnosti fyzických osob a dalších subjektů, která jsou uvedena níže:⁴¹

- 1) každý byl oprávněn upozornit rodiče na závadné chování jejich dětí, dále byl oprávněn na takové chování dětí nebo na vážné porušení práv a povinností rodičů upozornit i OSPOD, soud nebo jiné orgány, taková oznámení však byla důvěrná;
- 2) soud byl oprávněn, neučinil-li to OSPOD, učinit napomenutí nezletilého, jeho rodiče nebo jiné osoby, které narušovaly jeho výchovu, stanovit nad nezletilým dohled nebo uložit nezletilému omezení (ust. § 43 odst. 1 písm. a, písm. b, a písm. c zákona o rodině) – změnou zákona č. 401/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociální právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony (dále jen „zákon č. 401/2012 Sb.“), došlo ke změně ust. § 43, které uvádělo, že pokud to vyžadoval zájem dítěte, a neučinil-li tak OSPOD, který sám mohl učinit výchovné opatření, které nepodléhalo schválení soudu, soud mohl rozhodnout o výchovném opatření podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí a sledoval dodržování stanoveného výchovného opatření;
- 3) soud byl oprávněn výkon rodičovské zodpovědnosti pozastavit, bránila-li rodiči ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka;
- 4) soud byl oprávněn rodičovskou zodpovědnost omezit, nevykonával-li rodič řádně povinnosti vyplývající mu z rodičovské zodpovědnosti;
- 5) soud byl oprávněn rodiče zbavit rodičovské zodpovědnosti, zneužíval-li rodič své rodičovské zodpovědnosti nebo její výkon, nebo ji závažným způsobem zanedbal;
- 6) soud vždy posuzoval situace, zda nebyly dány důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti, dopustil-li se rodič úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání dítě použil;

⁴¹ MAYEROVÁ, Z., ŠŤOVÍČEK, J. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : CODEX BOHEMIA, 1998, s. 77-100.

- 7) soud byl oprávněn svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osobě než rodiči (např. příbuznému) nebo do společné výchovy manželů, vyžadoval-li to zájem dítěte – ust. § 45 odst. 2 a odst. 3 bylo následně změněno zákonem č. 401/2012 Sb.;
- 8) soud byl oprávněn svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osoby, pokud to vyžadoval zájem dítěte – ust. § 46 bylo následně změnou zákona změněno, pěstounská péče byla vyčleněna ze zákona o rodině, následně však byla tato problematika opět zákonem č. 360/1999 Sb. včleněna do ust. § 45a až ust. § 45d zákona o rodině;
- 9) soud byl oprávněn nařídit ústavní výchovu, jestliže byla výchova dítěte vážně ohrožena nebo narušena a jiná výchovná opatření nevedla k jejich nápravě – ust. § 46 zákona o rodině bylo následně změnou zákona změněno, ústavní výchova byla plně řešena v ust. § 46 zákona o rodině;
- 10) pracovníci OSPOD nebo osoby, které byly pověřeny ochranou zájmu dítěte, byli oprávněni navštívit dítě v prostředí, kde žilo, především v bytě nebo na pracovišti;
- 11) soud byl oprávněn i bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do výchovy, a kdo a v jaké výši bude přispívat na výživu dítěte, pokud rodiče nezletilého dítěte nežili spolu a nedohodli se na úpravě výchovy a výživy dítěte.

Jak již bylo uvedeno, sociální právní ochrana dětí byla s účinností od 1. dubna 2000 vyčleněna ze zákona o rodině a následně byla tato oblast upravena samostatným zákonem o sociálně-právní ochraně dětí. Ustanovení § 41 zákona o rodině bylo zrušeno zákonem č. 360/1999 Sb., kterým se měnily některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Hlava druhá zákona o rodině byla po vydání tohoto samostatného zákona přejmenována na název „*Výchovná opatření*“.⁴²

Do oblasti sociálně právní ochrany dětí dále zasáhl zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů, kterým došlo ke zrušení okresních úřadů,

⁴² HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturu a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 135

a jejich pravomoc byla přenesena především na úřady obcí s rozšířenou působností. Tyto orgány zjišťovaly i nadále případy ohroženého nebo narušeného vývoje nebo výchovy dětí, byly povinny činit opatření k odstranění jejich příčin a důsledků. Tato povinnost zajistit dítěti ochranu tohoto typu vyplývala taktéž z čl. 3 odst. 2 Úmluvy.⁴³

Před nařízením ústavní výchovy byl i nadále soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nešlo zajistit náhradní rodinou péčí, tj. svěřením do péče jiné fyzické osoby než rodiče, do pěstounské péče nebo osvojení. Náhradní rodinná péče měla pochopitelně i nadále přednost před péčí ústavní, pokud to bylo v zájmu dítěte.⁴⁴

3.2.1 Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče

S účinností od 1. dubna 1983 došlo zejména ke změně ust. § 45 zákona o rodině. Tato změna byla provedena zákonem č. 132/1982 Sb., kterým se měnil a doplňoval zákon o rodině. Další změna daného ust. § 45 proběhla v roce 1998 a to na základě zákona č. 91/1998 Sb., kterým se měnil a doplňoval zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, dále v roce 2012 vydáním zákona č. 401/2012 Sb.

Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osobě než rodiče, je nutno chápat jako možný prvotní institut náhradní rodinné výchovy. Hlavním cílem tohoto rozhodnutí bylo zajistit dítěti především osobní péči, kterou rodiče momentálně nebyli schopni dítěti zajistit, avšak zároveň existoval zájem na zachování vazeb mezi rodiči a dítětem, neboť se mohlo jednat pouze o přechodný stav a rodiče mohli být později schopni a ochotni znovu se ujmout svých povinností. Důsledkem svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby bylo naopak po tuto dobu faktické omezení práv a povinností rodičů k nezletilému dítěti. Pokud soud a

⁴³ MAYEROVÁ, Z., ŠŤOVÍČEK, J. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : CODEX BOHEMIA, 1998, s. 74-76.

⁴⁴ KOVAŘÍK, J. *Náhradní rodinná péče*. 1. vyd. Praha : SEVT, 1982, s. 26.

OSPOD nepředpokládali obnovení péče rodiče o dítě, soud zpravidla volil rozhodnutí o svěřením dítěte do pěstounské péče nebo rozhodl o osvojení.⁴⁵

Jak již bylo uvedeno výše, dle ust. § 45 odst. 1 zákona o rodině soud mohl svěřit do výchovy dítě i jiné fyzické osobě než rodiče, vyžadoval-li to jeho zájem. Tato osoba však musela poskytovat záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte musela souhlasit. Při výběru této vhodné osoby soud dával přednost zpravidla příbuznému dítěti. Tyto osoby byly oprávněny a zároveň povinny zajistit svěřenému dítěti jeho řádnou výchovu a výživu, měly povinnost dítě zastupovat v běžných záležitostech, řídit jejich jednání a jednat za něj. Důvodem k takovému rozhodnutí o svěřením dítěte jiné fyzické osobě mohly být např. nedostatky ve výchově, nevhodné bytové poměry, úmrtí obou rodičů nebo nemoc v rodině.⁴⁶

Ustanovení § 45 zákona o rodině dále po novele v roce 1998 měla přesně definovány osoby, kterým bylo možno svěřit takové dítě do výchovy, a to:

- 1) dítě šlo svěřit do společné výchovy manželů, avšak
 - a) pokud jeden z manželů zemřel, dítě zůstalo ve výchově druhého manžela (ust. § 45 odst. 2 zákona o rodině) – tento výrok zůstal po novele v roce 2012 nezměněn,
 - b) po rozvodu manželů soud rozhodoval o výchově dítěte, do rozvodu však i nadále trvala jejich společná výchova – po novele v roce 2012 došlo ke změně tohoto výroku, jelikož po rozvodu manželství společná výchova manželů zanikla a muselo být nově rozhodnuto o právech a povinnostech manželů k dítěti;
- 2) do výchovy jednoho manžela mohlo být dítě svěřeno pouze se souhlasem druhého manžela, tohoto souhlasu nebylo třeba, jestliže druhý z manželů pozbyl způsobilost k právním úkonům nebo bylo-li opatření tohoto souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou – změnou v roce 2012 došlo i k úpravě tohoto ustanovení, přičemž v podmínce, že druhý manžel pozbyl

⁴⁵ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha : ASPI, a. s., 2006, s. 53-55.

⁴⁶ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha : LINDE, 2007, s. 71.

způsobilost k právním úkonům, byla provedena změna, a tato zněla, cituji: „*jestliže druhý manžel není způsobilý k právním úkonům*“.

V roce 2012 došlo i změnou zákona o rodině v ust. § 45 k přidání odst. 5, který stanovoval, že pokud nešlo rodičům uložit vyživovací povinnost, ust. § 45 odst. 1 až 4 se nepoužívaly.

Soud při rozhodování o svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osobě než rodiče, vždy ve svém rozhodnutí vymezil přesný rozsah práv a povinností těchto osob k dítěti.

3.2.2 Osvojení

Osvojení bylo řešeno v části druhé hlavy čtvrté od ust. § 63 až do ust. § 77 zákona o rodině. Osvojení neboli využitím běžného slova „*adopce*“ je dalším institutem náhradní rodinné výchovy a péče. Tato forma byla nejvhodnější pro vytvoření nejkvalitnějšího výchovného prostředí pro dítě. Vztahy mezi osvojiteli a osvojeným dítětem byly položeny na stejnou úroveň jako vztahy v rodině mezi rodičem a dítětem. Po právní moci rozsudku o osvojení docházelo k naprosté změně osobního vztahu dítěte, zanikaly veškeré právní vztahy mezi biologickými rodiči, osvojeným dítětem a jejich příbuznými, přičemž nově vznikl rodinně-právní vztah mezi osvojeným dítětem a rodinou osvojitele.⁴⁷

Další hlavní změny v této oblasti proběhly vydáním zákona č. 91/1998 Sb., kterým se měnil a doplňoval zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a v roce 2012 na základě zákona č. 401/2012 Sb.

Zákon o rodině rozeznával dva druhy osvojení:⁴⁸

- 1) osvojení zrušitelné – osvojení šlo zrušit jen ze závažných důvodů;
- 2) osvojení nezrušitelné – osvojit šlo dítě staršího jednoho roku.

⁴⁷ MAYEROVÁ, Z., ŠŤOVÍČEK, J. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : CODEX BOHEMIA, 1998, s. 118.

⁴⁸ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha : ASPI, a. s., 2006, s. 65.

Osvojit šlo pouze dítě, které bylo tzv. právně volné. U nezletilých dětí musel být dán souhlas rodičů s jeho osvojením, nebo soud rozhodl o jejich nezájmu. Taktéž právně volné dítě k osvojení bylo i takové dítě:⁴⁹

- 1) jehož rodiče zemřeli;
- 2) byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo
- 3) neměli způsobilost k právním úkonům.

V takovém případě bylo k osvojení dítěte třeba souhlasu jejich zákonného zástupce (poručníka).

Souhlasu zákonných zástupců (rodičů) osvojovaného dítěte nebylo třeba, jestliže:⁵⁰

- 1) neprojevili soustavně opravdový zájem o dítě po dobu nejméně šesti měsíců (např. neplnili vyživovací povinnost, dítě nenavštěvovali apod.);
- 2) po narození o toto dítěte po dobu nejméně dvou měsíců neprojevili žádný zájem.

V zákoně o rodině po novele v roce 1998 byla zachována níže uvedená ustanovení z předchozích let:⁵¹

- 1) osvojitelem se mohly stát pouze fyzické osoby, které způsobem svého života zaručily, že osvojení bude jak ku prospěchu dítěte, tak i společnosti;
- 2) osvojitelem nemohl být ten, kdo neměl způsobilost k právním úkonům;
- 3) mezi osvojitelem a osvojencem musel být přiměřený věkový rozdíl;
- 4) osvojit šlo nezletilého, pokud mu bylo osvojení ku prospěchu;
- 5) manželé mohli společně osvojit dítě;
- 6) byl-li osvojitel manželem, mohl osvojit dítě jen se souhlasem druhého manžela, jeho souhlasu nebylo třeba, jestliže druhý manžel pozbyl způsobilost k právním úkonům anebo bylo-li opatření tohoto souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou;

⁴⁹ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha : LINDE, 2007, s. 78.

⁵⁰ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha : ASPI, a. s., 2006, s. 63.

⁵¹ MAYEROVÁ, Z., ŠŤOVÍČEK, J. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : CODEX BOHEMIA, 1998, s. 122-139.

- 7) před rozhodnutím soudu o osvojení muselo být dítě umístěno nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele, a to na jeho náklad;
- 8) osvojenec měl v budoucnu přijmout příjmení osvojitele;
- 9) osvojením zanikla vzájemná práva a povinnosti mezi osvojenecem a původní rodinou;
- 10) byl-li osvojitel manželem z jednoho rodičů osvojenec, nedotýkalo se osvojení vztahů mezi osvojenecem, tímto rodičem a jeho příbuznými;
- 11) osvojení, vyjma osvojení nezrušitelného, mohl soud zrušit jen z důležitých důvodů na návrh osvojenec nebo osvojitele;
- 12) zrušením osvojení vznikla znovu vzájemná práva a povinnosti mezi osvojenecem a původní rodinou a osvojenec nabyl znovu své původní příjmení;
- 13) osvojení nezrušitelné mohlo být provedeno také tak, že soud na návrh osvojitele rozhodl, aby osvojitel byl zapsán v matrice místo rodiče osvojenec;
- 14) u nezrušitelného osvojení mohli dítě osvojit jen manželé, nebo jeden z manželů, který žil s některým z rodičů dítěte v manželství;
- 15) u osvojení nezrušitelného typu nešlo osvojení zrušit;
- 16) u osvojení nezrušitelného typu šlo osvojit jen nezletilého staršího jednoho roku;
- 17) u osvojení nezrušitelného typu mohl soud rozhodnutí o tom, že osvojitel bude zapsán v matrice místo rodiče osvojenec, učinit také dodatečně, dokud osvojenec nedosáhl zletilosti.

Při novele zákona o rodině v roce 1998 došlo zejména k těmto úpravám zákonných ustanovení:⁵²

- 1) osvojitelé měli rodičovskou zodpovědnost při výchově dětí;
- 2) k osvojení bylo třeba souhlasu zákonného zástupce osvojovaného dítěte nebo dítěte, které bylo schopno posoudit dosah osvojení;
- 3) k osvojení bylo třeba souhlasu rodiče, i když byl nezletilý;

⁵² MAYEROVÁ, Z., ŠŤOVÍČEK, J. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : CODEX BOHEMIA, 1998, s. 122-139.

- 4) pokud byli zákonnými zástupci osvojovaného dítěte jeho rodiče, nebylo třeba jejich souhlasu, jestliže:
 - a) po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali zájem o dítě, anebo
 - b) po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili o dítě žádný zájem, přičemž toto platilo i pro rodiče nezletilého – v roce 2012 došlo ke změně tohoto ust. § 68 zákona o rodině, kterým bylo zejména stanoveno, že k osvojení nebylo třeba souhlasu rodiče, pokud o dítě nejevili zájem, přičemž za zjevný nezájem rodiče o dítě bylo spatřováno jednání, které trvalo alespoň tři měsíce od posledního projeveného zájmu o dítě, OSPOD rodiče poučil o možných důsledcích jeho chování, poskytl rodiči poradenství a pomoc;
- 5) souhlas rodičů, kteří byli zákonnými zástupci osvojovaného dítěte, nebylo dále třeba, jestliže rodiče dali souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům;
- 6) v předchozím bodě byl nutný i souhlas opatrovníka, který byl ustanoven v řízení o osvojení;
- 7) o svěřením dítěte do péče budoucích osvojitelů, které bylo v ústavu z rozhodnutí soudu nebo z vůle rodičů, rozhodl OSPOD – v roce 2012 bylo ust. § 69 odst. 2 rozšířeno o pěstounskou péči na přechodnou dobu a o zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc;
- 8) rozhodl-li se pěstoun osvojit dítě svěřené mu do pěstounské péče, nevyžadovalo se, aby před rozhodnutím soudu o osvojení bylo dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči pěstouna na jeho náklad, toto platilo obdobně pro jinou fyzickou osobu než rodiče nebo poručníka;
- 9) soud před rozhodnutím poučil osvojitele o účelu, obsahu i důsledcích osvojení;
- 10) soud byl povinen zjistit před osvojením zdravotní stav osvojitelů, jejich osobnostní dispozice a motivaci k osvojení a posoudit, zda se nepřičí účelům osvojení;
- 11) dítě nemohlo být osvojeno, dokud rozhodnutí soudu v řízení o určení otcovství zahájeném na návrh muže, který o sobě tvrdil, že je otcem osvojovaného dítěte, nenabylo právní moci;

- 12) osvojenec mohl být opětovně osvojen jen v případě, že byl osvojován manželem osvojitele nebo osvojitel zemřel, anebo dřívější osvojení bylo zrušeno.

3.2.3 Poručenství a opatrovnictví

Poručenství a opatrovnictví bylo řešeno zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině, a to v části druhé hlavy páté, poručenství samostatně od ust. § 78 až do ust. § 82 a opatrovnictví od ust. § 83 do ust. § 84. Poručenství a opatrovnictví bylo dalším institutem náhradní rodinné péče. Novelou zákona o rodině v roce 1998 došlo k hlavním změnám tohoto institutu. Jako prvotní byl změněn původní název hlavy páté „*Výchova a zastupování nezletilého, jehož rodiče nemohou svá práva a povinnosti vykonávat*“ na název „*Poručenství a opatrovnictví*“.

Hlavní náplní tohoto institutu nebylo pouze zastupování nezletilého dítěte, na stejné úrovni stála výchova dítěte a správa jeho majetku. Poručník byl dítěti striktně soudem ustanoven na základě splnění požadavků daných zákonem. Tímto institutem došlo k zbavení rodičovské zodpovědnosti k dítěti a její výkon. Šíře úkolů poručníka vyžadovala to, že tyto poručník převzal dobrovolně, plně s jeho souhlasem. Poručník byl povinen svou funkci vykonávat v souladu se zájmy dítěte. Zákon podal příkladný výčet případů, kdy bylo třeba dítěti ustanovit opatrovníka, zejména se jednalo o tzv. kolizního opatrovníka, opatrovníka pro správu jmění dítěte apod. Ustanovení opatrovníka neboli poručníka ovšem přicházelo v úvahu i v jiných než zákonem explicitně uvedených případech, tedy i tehdy, kdy to bylo i v dalších zájmech dítěte. Z účelu opatrovnictví/poručnictví vyplynulo, že muselo jít vždy o osobu zaručující, že bude svoji funkci vykonávat dostatečně kvalifikovaně, vždy ke prospěchu nezletilého.⁵³

⁵³ MAYEROVÁ, Z., ŠŤOVÍČEK, J. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : CODEX BOHEMIA, 1998, s. 141-147.

V zákoně o rodině došlo po roce 1998 zejména k těmto úpravám:⁵⁴

- 1) soud ustanovil dítěti poručníka, jestliže rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, případně byl výkon jejich rodičovské zodpovědnosti pozastaven nebo neměli způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu;
- 2) soud ustanovil poručníkem, nebylo-li to v rozporu se zájmy dítěte, především toho, koho doporučili rodiče, nebyl-li nikdo takto doporučen, ustanovil soud poručníkem někoho z příbuzných anebo z osob blízkých dítěti nebo jeho rodině, popř. jinou fyzickou osobu;
- 3) poručníky mohli být ustanoveni i manželé;
- 4) soud ustanovil poručníkem OSPOD, pokud nemohla-li být poručníkem dítěti ustanovena fyzická osoba;
- 5) pokud soud dítěti neustanovil poručníka, nebo se dosud poručník neujal své funkce, činil neodkladné úkony OSPOD;
- 6) poručník odpovídal soudu za řádné plnění této funkce a podléhal jeho pravidelnému dozoru, dále byl povinen předkládat soudu zprávy o osobě poručence a účty ze správy jeho jmění;
- 7) mezi povinnosti poručníka patřilo, že nejdéle do dvou měsíců po skončení svého poručenství musel předložit soudu závěrečný účet ze správy jmění poručence, této povinnosti mohl poručence soud i zprostit;
- 8) na vztahy poručníka a dítěte se přiměřeně vztahovaly práva a povinnosti rodičů a dětí, funkce poručníka nezakládala vyživovací povinnost k dítěti;
- 9) soud měl oprávnění zprostit poručníka poručenství na jeho návrh a odvolat ho, jestliže se poručník stal pro výkon funkce nezpůsobilý nebo porušoval své povinnosti;
- 10) soud ustanovil opatrovníka také v případech, kdy to bylo zejména v zájmu dítěte i z jiných důvodů, třeba vedle případu střetu zájmů zákonných zástupců a dítěte, nebo mezi dětmi týchž rodičů navzájem, nebo např. v ohrožení majetkových zájmů dítěte, nebo v omezení rodičovské

⁵⁴ MAYEROVÁ, Z., ŠŤOVÍČEK, J. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : CODEX BOHEMIA, 1998, s. 140-148.

zodpovědnosti a v řízení o osvojení, v takovýchto případech bylo možno ustanovit opatrovníkem i OSPOD.

Ustanovení § 84 zákona o rodině zůstalo po novele v roce 1998 beze změny – rozsah práv a povinností opatrovníka vymezil soud z hlediska účelu, pro který byl opatrovník ustanoven, aby ochrana zájmu nezletilého dítěte byla plně zajištěna.⁵⁵

3.2.4 Pěstounská péče

Tato oblast zákona o rodině byla změněna zákonem č. 132/1982 Sb., kterým se doplňoval zákon o rodině. Touto změnou došlo i k úpravě ust. § 45 zákona o rodině, který byl změněn a v druhém odstavci bylo stanoveno, že dítě mohlo být svěřeno do pěstounské péče, avšak podmínky k tomuto postupu stanovil zvláštní předpis. Další novelou zákona o rodině č. 91/1998 Sb., kterým se měnil a doplňoval zákon o rodině č. 94/1963 Sb., došlo ke zrušení ust. § 45 a toto ustanovení bylo plně změněno. V této době již pěstounská péče byla řešena samostatným zákonem č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči. Následně došlo k několika změnám tohoto zákona. Zákonem o sociálně-právní ochraně dětí byl s účinností od 1. dubna 2000 zrušen zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči. Zákonem č. 360/1999 Sb., kterým se měnily některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí, došlo k včlenění pěstounské péče do ust. § 45a, §45b, § 45c a §45d zákona o rodině, s účinností od 1. dubna 2000. Pěstounská péče se tedy od účinnosti této změny zákona o rodině opět řídila zákonem o rodině, dále se touto oblastí zabýval i zákon o sociálně–právní ochraně dětí. Další změna této oblasti proběhla v roce 2012, a to na základě zákona č. 401/2012 Sb.

Právní úprava byla vcelku zachována, pouze došlo k tomu, že svěřením dítěte do pěstounské péče již nebylo vázáno na absenci péče ze strany rodičů z dlouhodobých příčin, ale jedinou hmotněprávní podmínkou byl zájem dítěte.⁵⁶

⁵⁵ MAYEROVÁ, Z., ŠŤOVÍČEK, J. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vyd. Praha : CODEX BOHEMIA, 1998, s. 148.

⁵⁶ HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturu a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 159.

Zásadní právo dítěte bylo vyrůstat v rodinném prostředí, proto pěstounská péče měla vždy přednost před umístěním dítěte do ústavu. Soudním rozhodnutím o pěstounské péči dítěti nezanikaly jeho právní vztahy k jeho původní biologické rodině, jelikož biologickým rodičům zůstalo právo stýkat se s dítětem, pokud nebyl soudem vysloven zákaz styku a nezanikla ani jejich vyživovací povinnost k dítěti. Pěstounská péče vznikala vždy rozhodnutím soudu, které nabylo právní moci, a zanikala zletilostí dítěte, úmrtím dítěte nebo pěstouna. Společná pěstounská péče zanikala taktéž rozvodem manželství pěstounů nebo úmrtím jednoho z manželů. Rozhodnout o zrušení pěstounské péče mohl soud také v případě, měl-li k tomu důležité důvody. V případě, že o zrušení pěstounské péče požádal pěstoun, byl soud povinen jeho návrhu vyhovět.⁵⁷

Po novele zákona o rodině s účinností od 1. dubna 2000 bylo v pěstounské péči tímto zákonem stanoveno:⁵⁸

- 1) soud byl oprávněn svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osobě, jestliže to vyžadoval jeho zájem a osoba pěstouna poskytovala záruky řádné výchovy dítěte, nebo mohlo být svěřeno do společné pěstounské péče manželů (ust. § 45a odst. 1, § 45a odst. 3 zákona o rodině) - změnou v roce 2012 došlo v odst. 1 k rozšíření výroku o skutečnost, že pokud se o osobní péči dítěte ujala osoba příbuzná nebo dítěti blízká, dal ji soud přednost před cizí osobou, ledaže-to nebylo v zájmu dítěte;
- 2) soud mohl na návrh OSPOD svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám, které byly zařazeny podle zvláštního právního předpisu do evidence osob vhodných k výkonu pěstounské péče (ust. § 45a odst. 2 zákona o rodině) – v roce 2012 došlo pouze ke kosmetické změně odst. 2, jelikož bylo stanoveno, že důvody svěření dítěte do pěstounské péče a podrobnosti další úpravy stanovil zákon o sociálně-právní ochraně dětí;
- 3) soud byl oprávněn zrušit pěstounskou péči z důležitých důvodů a v případě, pokud o zrušení požádal pěstoun, pěstounskou péči zrušil vždy (ust. § 45a odst. 4 zákona o rodině);

⁵⁷ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha : LINDE, 2007, s. 78.

⁵⁸ HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturu a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 157-169.

- 4) dále byl soud povinen nejméně jednou za tři měsíce přezkoumat důvody tohoto svěřeni dítěte do pěstounské péče (§ 45a odst. 5 zákona o rodině) – změnou v roce 2012 došlo ke zrušení tohoto odst. 5;
- 5) soud byl povinen před rozhodnutím o svěřeni dítěte do pěstounské péče vyžádat si vyjádření OSPOD ke vhodnosti pěstouna k výkonu této funkce (ust. § 45b odst. 1 zákona o rodině);
- 6) před rozhodnutím soudu o umístění dítěte do pěstounské péče mohlo být dítě, které bylo z rozhodnutím soudu v ústavní výchově nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, dočasně svěřeno rozhodnutím OSPOD do péče osoby, která měla zájem stát se pěstounem a splňovala stanovené podmínky, obdobně mohlo být dítě se souhlasem rodičů svěřeno taktéž do péče budoucích pěstounů, které nebylo v ústavní výchově, avšak jen do doby, pokud nebylo do tří měsíců od nabytí právní moci rozhodnutí u soudu zahájeno řízení o umístění dítěte do pěstounské péče, jinak rozhodnutí pozbylo platnosti (ust. § 45b odst. 2 zákona o rodině) - v roce 2012 došlo ke změně tohoto odst. 2 a došlo k rozšíření dětí, které se mohly před rozhodnutím soudu nacházet i v pěstounské péči na přechodnou dobu;
- 7) pěstoun byl povinen o dítě osobně pečovat, přiměřeně vykonával práva a povinnosti rodičů, měl právo dítě zastupovat a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech, neměl však k dítěti vyživovací povinnost (ust. § 45c odst. 1, odst. 2 zákona o rodině);
- 8) v případě, že rozhodnutí zákonného zástupce nebylo v souladu se zájmem dítěte, pěstoun měl právo domáhat se rozhodnutí soudu (ust. § 45c odst. 2 zákona o rodině);
- 9) dítě bylo povinno pomáhat v rodině pěstouna, v případě, že mělo vlastní příjem a žilo ve společné domácnosti s pěstounem, bylo povinno přispívat pěstounovi na úhradu společných potřeb rodiny (ust. § 45c odst. 3 zákona o rodině);
- 10) nárok na výživné určené rozhodnutím soudu na dítě, jemuž náležel příspěvek na úhradu potřeb, přecházelo na stát, přičemž v případě, že bylo takto určené výživné vyšší, náležel dítěti rozdíl mezi výživným a

příspěvkem, který se vyplácel pěstounovi (ust. § 45d odst. 1 zákona o rodině);

- 11) soud uložil rodičům nebo jiným fyzickým osobám, které byly povinny poskytovat výživné dítěti, aby toto výživné poukázaly příslušnému orgánu, který vyplácel pěstounovi nebo zletilému dítěti, příspěvek na úhradu jeho potřeb (ust. § 45d odst. 2 zákona o rodině).

Pokud nebyla rodiči zajištěna řádná výchova dítěte a jeho výživa, a pokud to vyžadoval jeho zájem, tak ze strany OSPOD byly činěny kroky k tomu, aby bylo takové dítě svěřeno do pěstounské péče.⁵⁹

3.2.5 Ústavní výchova nebo svěření dítěte do péče zařízení vyžadující jeho okamžitou pomoc

Ústavní výchova byla řešena zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině, a to v ust. § 45 odst. 2, kde bylo stanoveno, že tam, kde byla výchova dětí vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, mohl soud nařídit ústavní výchovu. Novelou zákona o rodině, která byla řešena zákonem č. 132/1982 Sb., kterým se doplňoval a měnil zákon o rodině, došlo i ke změně tohoto ust. § 45 odst. 2, kde byla rozšířena podmínka tohoto institutu o to, že ústavní výchova mohla být nařízena i v případě, pokud rodiče i z jiných závažných důvodů nemohli zabezpečit výchovu dítěte nebo i v případě, že jiná výchovná opatření tomuto institutu nepředcházela. Další novelou zákona o rodině č. 91/1998 Sb., kterým se měnil a doplňoval zákon o rodině č. 94/1963 Sb., došlo ke změně ust. § 45 a problematika ústavní výchovy byla nově přesunuta do ust. § 46 zákona o rodině. Další změna v ust. § 46 zákona o rodině byla provedena v roce 2012 a to zákonem č. 401/2012 Sb.

K této problematice se podrobněji také vyjadřuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších změn a zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o

⁵⁹ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha : ASPI, a. s., 2006, s. 56-57.

preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších změn (dále jen „zákon o výkonu ústavní výchovy“). Výkon ústavní výchovy nebo péče, které vyžadovalo okamžitou pomoc, zajišťovala zařízení, která byla v působnosti více resortů. Kritériem pro umístění dítěte do určitého zařízení byl zejména věk dítěte, jeho zdravotní stav a druh výchovných obtíží.⁶⁰

Podle věku dítěte šlo zařízení rozdělit:⁶¹

- 1) pro péči o děti novorozené a do věku do 3 let (kojenecké ústavy, dětské domovy);
- 2) pro děti od 3 let věku do dosažení zletilosti byla určena školská zařízení (diagnostické ústavy, dětské domovy a výchovné ústavy).

Při novele zákona o rodině v roce 1998 došlo ke změně ust. § 46, kterým bylo zejména stanoveno:⁶²

- 1) soud mohl nařídit ústavní výchovu nebo svěřit dítě do péče zařízení vyžadující okamžitou pomoc (ust. § 42 zákona o sociálně-právní ochraně dětí), byla-li výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže rodiče svou výchovu nemohli ze závažných důvodů zabezpečit, nebo i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela (ust. § 46 odst. 1 zákona o rodině) – změnou v roce 2012 došlo k rozšíření tohoto odstavce o větu čtvrtou, tedy to, že za vážné ohrožení nebo vážné narušení výchovy dítěte se nepovažovaly nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů nebo jiných osob pečujících o tyto děti;
- 2) soud mohl ústavní výchovu prodloužit až o jeden rok po dosažení zletilosti, a to z důležitých důvodů např. při dokončení vzdělání;
- 3) soud byl povinen zkoumat, zda před nařízením ústavní výchovy nebylo možno dítěti zajistit náhradní rodinnou péči nebo rodinnou péči v zařízení

⁶⁰ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha : ASPI, a. s., 2006, s. 77.

⁶¹ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha : ASPI, a. s., 2006, s. 78.

⁶² HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturu a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 170

- pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které měly přednost před výchovou ústavní, přičemž soud ústavní výchovu zrušil, pominuly-li její důvody nebo bylo-li možno dítěti zajistit náhradní rodinnou péči (ust. § 46 odst. 2 zákona o rodině) – změnou v roce 2012 došlo k přesunutí tohoto znění do odst. 4;
- 4) soud byl povinen jednou za šest měsíců přezkoumat, zda trvaly důvody k umístění dítěte v těchto zařízeních (ust. § 46 odst. 3 zákona o rodině) – změnou v roce 2012 došlo k přesunutí tohoto znění do odst. 5.⁶³

Jak již bylo uvedeno, novelou zákona o rodině v roce 2012 došlo v ust. § 46 ke změnám. Nově byl do daného ustanovení zakomponován nový odst. 2 a odst. 3, který stanovil:

- 1) ústavní výchovu šlo nařídit nejdéle na dobu tří let, před uplynutím této doby šlo ústavní výchovu prodloužit, pokud důvody trvaly, přičemž prodloužit tuto dobu šlo opakovaně, vždy však nejdéle na dobu tří let, po dobu rozhodování soudu dítě zůstávalo v ústavní výchově, i když již uběhla doba dříve soudem stanovená;
- 2) předchozí ustanovení bodu 1 se obdobně používalo i na dobu trvání a prodloužení rozhodnutí soudu o svěřeni dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Soud vždy posuzoval, která z forem náhradní výchovy je pro takové dítě nejhodnější, poté rozhodl o nařízení ústavní výchovy, ochranné výchovy nebo o předběžném opatření. Náhradní rodinná péče vždy měla přednost před ústavní výchovou. Rodiče dítěte, které pobývalo v ústavní výchově, měli k dítěti zákonem stanovenou vyživovací povinnost.⁶⁴

⁶³ HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturu a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 170

⁶⁴ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha: LINDE, 2007, s. 129.

4 Rozbor náhradní rodinné péče a ochrana dětí od roku 2014

S účinností od 1. ledna 2014 došlo k rekodifikaci rodinného práva, jelikož samostatná oblast, týkající se rodičovských práv a povinností, ochrany dětí, náhradní rodinné péče apod., byla po dlouhá léta řešena samostatným zákonem o rodině vydaným v roce 1963, následně byla včleněna do práva soukromého, a to do zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších změn (dále jen „občanský zákoník“). V souvislosti s touto reformou došlo i ke zrušení zákona o rodině.

Občanský zákoník upravuje mimo jiných oblastí i oblast osobních a majetkových poměrů v rodině, tj. stanoví subjektivní rodinná práva a povinnosti, jak v oblasti manželství, v partnerství lidí stejného pohlaví, mezi rodiči a dětmi a ostatními příbuznými, v náhradních rodinách apod. V současné době jsou normy upravující oblast rodinného práva zařazeny zejména do druhé části občanského zákoníku.⁶⁵

Pro rodinné právo platí např. zásady:⁶⁶

- 1) je dovoleno vše, co není výslovně zakázáno;
- 2) zákonná ochrana rodiny, rodičovství a manželství;
- 3) ochrana rodinného života;
- 4) ochrany soukromí;
- 5) solidarity;
- 6) ochrany slabší strany;
- 7) nejlepšího zájmu dítěte a jeho blaha – je všeobecně uznáváno, že nezletilé dítě pro svůj věk, nezralost nebo např. závislost musí požívat zvýšené ochrany jak ve vazbě soukromoprávní, tak ve vazbě veřejnoprávní.

Od nabytí účinnosti občanského zákoníku nedošlo v problematice rodinného práva k podstatným změnám. Zákonem č. 460/2016 Sb. došlo ke změně ust. §

⁶⁵ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. XXV.

⁶⁶ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. XXV.

35 občanského zákoníku – týká se závislé práce dětí a ust. § 901 občanského zákoníku – týká se práva jmění dítěte. Dalším zákonem č. 296/2017 Sb. došlo ke včlenění nového ustanovení § 468a občanského zákoníku, které se týká problematiky řízení ve věci omezení ve svéprávnosti rodiče dítěte.

4.1 Rodičovská odpovědnost

Vzájemná práva rodičů a dětí jsou s účinností od 1. ledna 2014 stanovena v ust. § 855 až ust. § 909 občanského zákoníku, a to v hlavě II., oddíle 3., s názvem „*Rodiče a dítě*“.

Rodiče a děti mají vůči sobě navzájem stanovena práva a povinnosti, kterých se nemohou vzdát. Dokud se dítě nestane svéprávným, mají rodiče právo dítě usměrňovat výchovnými opatřeními a dítě je povinno se opatřením rodičů podřídit, dále je povinno dbát svých rodičů. Rodiče musí být příkladem svým dětem a výchovné prostředky mohou užívat jen v případě, pokud se nedotknou jeho lidské důstojnosti a také, pokud neohrozí jeho zdraví a rozvoj.⁶⁷ Součástí rodičovské odpovědnosti není vyživovací povinnost ani právo na výživné, neboť tato povinnost nezávisí na nabytí zletilosti dítěte ani jeho svéprávnosti.⁶⁸

Rodičovská odpovědnost znamená souhrn povinností a práv mezi rodiči a dětmi, které jsou taxativně vymezené v občanském zákoníku (ust. § 858 a násl. občanského zákoníku). Rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte a ve většině případů zaniká dosažením svéprávnosti, tedy ve smyslu ust. § 30 občanského zákoníku, tj. okamžikem dosažení zletilosti dítěte, přičemž trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud. Rodičovská odpovědnost také zaniká právní mocí rozhodnutí o osvojení nezletilého dítěte, právní mocí rozhodnutí o popření otcovství či popření mateřství, smrtí rodiče nebo dítěte, nebo nabytím právní moci rozsudku o zbavení rodičovské odpovědnosti. Rodičovská odpovědnost náleží oběma rodičům *ex lege*.

⁶⁷ ŠEVČÍK, L. ml. *Vyznejte se v rodinném právu*. 1 vydání. Brno: BizBooks, 2014. s. 46

⁶⁸ PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. s.61-62.

Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, spočívající zejména:⁶⁹

- 1) v péči o dítě, o jeho zdraví;
- 2) v péči o jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj;
- 3) v ochraně dítěte;
- 4) v udržování osobního styku s dítětem;
- 5) v zajišťování jeho výchovy a vzdělání;
- 6) v určení místa jeho bydliště a jeho zastupování a spravování jeho jmění.

4.2 Náhradní rodinná péče a ochrana dětí

V prvním stupni je ochrana dítěte součástí rodičovské odpovědnosti. Rodiče jsou povinni dítěti poskytnout maximální ochranu před negativními vlivy, avšak vždy s vědomím výchovy k samostatnosti. Pokud dojde k selhání rodičů při ochraně dítěte a jeho zájmů, soud rozhodne o opatřeních zasahujících do rodičovské odpovědnosti jako celku (omezení, pozastavení jejího výkonu, zbavení), nebo pouze do rodičovské péče (svěření dítěte do pěstounské péče, ústavní výchova).⁷⁰

Před svým rozhodnutím soud poskytne dítěti potřebné informace, aby si mohlo vytvořit svůj názor na věc, jelikož se má za to, že dítě starší dvanácti let je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento soudu sdělit. Není-li dítě tohoto schopno, soud informuje a osloví toho, kdo je schopen ochránit zájmy dítěte.⁷¹

Soud může rozhodnout, že se výkon rodičovské odpovědnosti ve smyslu ust. § 868 až ust. § 871 občanského zákoníku:⁷²

- 1) pozastaví – brání-li rodiči ve výkonu rodičovské odpovědnosti závažná okolnost, avšak s podmínkou, že tento postup bude v souladu

⁶⁹ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 730-733.

⁷⁰ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 748-749.

⁷¹ PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. s. 64.

⁷² PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. s. 64-67.

se zájmy dítěte (např. dlouhodobá nemoc nebo hospitalizace rodiče, dlouhodobá zahraniční cesta, výkon vazby rodiče, trest odnětí svobody rodiče, u nezletilého rodiče, který nenabyl svéprávnosti);

2) omezí a soud současně stanoví rozsah tohoto omezení:

- vyžaduje-li to zájem dítěte, jelikož rodič nevykonává rodičovskou odpovědnost řádně, přičemž:

a) pokud má dítě jen jednoho rodiče nebo oba rodiče jsou omezeni v rodičovské odpovědnosti, soud dítěti určí opatrovníka,

b) jinak se výkon rodičovské odpovědnosti plně přesouvá na druhého rodiče;

3) zbaví - zneužívá-li rodič svoji rodičovskou odpovědnost nebo její výkon závažným způsobem zanedbává, přičemž dle ust. § 871 odst. 2 občanského zákoníku se jedná o tyto taxativně vyjmenované případy:

a) rodič spáchal proti svému dítěti úmyslný trestný čin,

b) rodič použil své dítě, které není trestně odpovědné, ke spáchání trestného činu,

c) rodič spáchal trestný čin jako spolupachatel, návodce, pomocník či organizátor trestného činu spáchaného jeho dítětem;

přičemž soud při zbavení rodičovské odpovědnosti rozhoduje o tom, zda rodiče zbavuje všech nebo jen některých povinností a práv stanovených v ust. § 856 občanského zákoníku, rozhodnutí soudu o zbavení nebo omezení rodičovské odpovědnosti nemá vliv na vyživovací povinnosti k dítěti.

V rámci řízení o omezení rodičovské odpovědnosti soud vždy musí posuzovat, zda je v zájmu dítěte omezit jeho osobní styk s rodiči. Pokud soud rozhodne o zbavení rodiče rodičovské odpovědnosti, zůstává rodiči právo osobního styku se svým dítětem jen v případě, pokud soud rozhodne o zachování tohoto práva.

Soud jmenuje dítěti opatrovníka:⁷³

- 1) nemá-li žádný z rodičů určenou rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu;
- 2) je-li výkon rodičovské odpovědnosti pozastaven;
- 3) je-li rodičovská odpovědnost rodičů dotčena některým z předchozích způsobů, ale u každého jinak, v tomto případě jmenuje soud dítěti poručníka.

4.2.1 Svěření dítěte do péče jiné osoby než rodiče

Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby (dále jen „pečující osoby“) je řešeno od ust. § 953 do ust. § 957 občanského zákoníku. Pokud dojde rozhodnutím soudu k odebrání dítěte z rodičovské péče, jeví se, vzhledem k potřebám dítěte, aby bylo svěřeno do péče příbuzné či blízké osoby, jelikož tímto rozhodnutím dochází k zachování osobní a rodinné pokrevní identity dítěte.

Soud může svěřit dítě do péče pečující osoby (dále jen „svěření“) v případě:⁷⁴

- 1) pokud o dítě nemůže pečovat žádný z rodičů (např. neschopnost rodičů pečovat o dítě, zdravotní stav rodičů, zdravotní stav dítěte);
- 2) pokud o dítě nemůže pečovat poručník (např. v případě, kdy o dítě pečuje poručník a nezletilý rodič, kteří nevykonávají rodičovské povinnosti, nebo pokud bude dítěti ustanoven jako poručník OSPOD nebo osoba, která o dítě nepečuje);
- 3) rozvodu manželství, u kterého nelze dítě svěřit ani jednomu z rodičů;
- 4) pokud o dítě již pečuje osoba dítěti příbuzná nebo blízká.

Svěření nenahrazuje pěstounskou péči, před-pěstounskou péči či péči, která předchází osvojení. Svěření má také přednost před ústavní péčí. Pečující osoba musí skýtat záruky řádné péče, mít bydliště v České republice a musí souhlasit se svěřením dítěte do své péče, přičemž soud dává přednost osobám příbuzným nebo blízkým, před cizími osobami.

⁷³ PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. s. 64-67.

⁷⁴ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1116.

Rodiče i po rozhodnutí soudu o svěřenectví zásadně zůstávají nositeli a vykonavateli rodičovské odpovědnosti, jsou fakticky omezeni zejména v tom, že o dítě nemohou pečovat. Stanovením povinnosti a práv pečující osoby dochází pouze k omezení práv a povinnosti rodičů, v rozsahu, jakým soud pečující osobě taxativně vymezí rozsah povinností a práv.⁷⁵

Pečující osoba se v oblasti sociálního zabezpečení posuzuje jako rodič. Má tedy právo na mateřskou dovolenou po dobu 22 týdnů nebo 31 týdnů, pokud převzala dvě a více dětí nejdéle však do 1 roku dítěte (§197 zákoníku práce). Po dobu čerpání jí náleží peněžitá pomoc v mateřství, a to ve výši 70 % z vyměřovacího základu (hrubé mzdy). Následně zaměstnané pečující osobě náleží právo na rodičovskou dovolenou do věku tří let dítěte nebo rodičovskou dovolenou po dobu 22 týdnů při převzetí dítěte ve věku od 3 do 7 let. Rodičovský příspěvek v celkové výši 300.000,- Kč je vyplácen měsíčně z dávek státní sociální podpory, lze ho poskytnout až do 4 let věku dítěte. Právo na příspěvek má i nepracující pečující osoba, pokud o dítě celodenně, osobně a řádně pečuje. Stát hradí za pečující osobu pojistné na veřejném zdravotním pojištění po dobu mateřské a rodičovské dovolené (do 3 let věku dítěte), nebo po dobu výplaty rodičovského příspěvku (do 4 let věku dítěte) nebo po dobu celodenní péče o dítě do 7 let věku nebo nejméně o dvě děti do 15 let věku (dítě může navštěvovat předškolní zařízení). Pečující osoba, která pečuje o dítě do 4 let věku, je po tuto dobu účastna důchodového pojištění (náhradní doba pojištění pro účely vzniku nároku na důchod).⁷⁶

Rodičům zůstává zachována vyživovací povinnost k dítěti a povinnost platit výživné k rukám pečující osoby. Soud však může v rozhodnutí o svěřenectví upravit způsob hospodaření pečující osoby s výživným, a to např. v případě vyššího výživného, kdy je možno část výživného pro dítě spořit.

⁷⁵ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1122-1123.

⁷⁶ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1118-1119.

4.2.2 Osvojení

Osvojení je řešeno od ust. § 794 a násl. občanského zákoníku. Osvojením se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní, kdy mezi osvojitelem a osvojencem vzniká vztah, jaký je mezi rodičem a dítětem, avšak nejedná se o biologický vztah, přičemž osvojení nezletilého musí být vždy v souladu s jeho zájmy. Institut osvojení oproti předchozí úpravě zakotvené v zákoně o rodině obsahuje řadu změn. V dřívější právní úpravě se hovořilo o náhradní rodinné výchově. Oproti zákonu o rodině poskytuje občanský zákoník legální definici o osvojení.⁷⁷

Osvojení se dělí např. na:⁷⁸

- 1) úplné osvojení – dochází zde k úplnému začlenění osvojence do rodiny osvojitele, zcela zaniká právní vztah mezi osvojencem a původní rodinou osvojence a vzniká nový právní vztah mezi osvojencem a osvojitelem a jeho příbuznými (např. osvojení nezletilého dle ust. § 796 odst. 1 občanského zákoníku);
- 2) neúplné osvojení – dochází zde k zachování některých práv a povinností mezi osvojencem a původní biologickou rodinou (např. osvojení zletilého dle ust. § 796 odst. 2 občanského zákoníku, zůstává zachováno vzájemné dědické právo);
- 3) individuální osvojení – jedná se o osvojení jediným osvojitelem;
- 4) společné osvojení – osvojit osvojence mohou pouze a jedině manželé, společné osvojení je vyloučeno v případě registrovaných partnerů;
- 5) osvojení prosté (zrušitelné) a nezrušitelné – oproti předcházející úpravě dochází v občanském zákoníku k podstatné změně v možnosti zrušit osvojení z vůle osvojence nebo osvojitele, také je občanským zákoníkem zavedena automatická přeměna zrušitelného osvojení na nezrušitelné uplynutím doby 3 let;
- 6) vnitrostátní osvojení – jedná se o osvojení v rámci České republiky (oproti tomu jde o osvojení z ciziny nebo do ciziny).

⁷⁷ PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. s. 83.

⁷⁸ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 560.

Na základě rozhodnutí soudu vzniká osvojení nezletilé a zletilé osoby, které je nově upraveno občanským zákoníkem. Jak v případě osvojení nezletilého, tak i v případě osvojení zletilého, soud rozhodne na návrh osoby, která chce dítě osvojit. Pokud se v tomto případě jedná o osvojení z ciziny nebo do ciziny, navrhovatel je povinen připojit k návrhu na osvojení rozhodnutí příslušného orgánu veřejné moci o souhlasu s osvojením.

Platí, že osvojitelem se může stát pouze svéprávná a zletilá osoba, která zaručuje svými osobními vlastnostmi a způsobem života, jakož i důvody a pohnutkami, které ji vedou k osvojení, že bude osvojenému dítěti dobrým rodičem, přičemž zdravotní stav osvojitele nebo obou osvojitelů nesmí ve značné míře omezovat péči o osvojené dítě. Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl, zpravidla ne menší než 16 let. Osvojitelem může být samostatná žijící osoba (např. jeden z partnerů registrovaného partnerství) nebo manželé, popř. jeden z manželů. Osvojení je však vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci, to neplatí v případě náhradního mateřství. Osvojitel, popř. osvojitelé se na základě rozhodnutí soudu zapíší do matriky jako rodič, popř. rodiče. V případě osvojení samostatně žijící osobou rozhodne soud, že se z matriky vypouští zápis o druhém rodiči.⁷⁹

O osvojení nemůže být rozhodnuto bez souhlasu:⁸⁰

- 1) dítěte:
 - a) souhlasu je třeba vždy, když dosáhlo dítě alespoň 12 let,
 - b) v případě, že je dítě mladší, dá za dítě souhlas jmenovaný opatrovník (ve většině případů se jedná o OSPOD),
 - c) osvojované dítě má právo svůj souhlas s osvojením vzít zpět až do rozhodnutí soudu o osvojení;

- 2) rodiče:

⁷⁹ PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. s. 83-84.

⁸⁰ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 597-642.

- a) i v tomto případě je nutný souhlas rodičů s osvojením jejich dítěte, toto prohlášení činí vůči soudu,
- b) souhlasu s osvojením dítěte je třeba u rodiče, který ještě nenabyl plné svéprávnosti (v tomto případě za rodiče nejedná opatrovník),
- c) v případě rodiče, jehož svéprávnost byla omezena, může ve věcech osvojení právně jednat jen v případě, pokud nebyla jeho svéprávnost v daném rozsahu omezena,
- d) matka osvojovaného dítěte může dát souhlas k osvojení nejdříve 6 týdnů po narození dítěte, otec dítěte může dát souhlas dříve, avšak až po narození dítěte,
- e) byl-li souhlas s osvojením dítěte dán s určením pro konkrétní osobu a bude-li návrh vzat zpět nebo zamítnut, pozbude tento souhlas účinnosti, přičemž to platí i v případě, nedojde-li k osvojení do 6 let ode dne, kdy byl souhlas udělen,
- f) souhlas s osvojením lze odvolat po dobu 3 měsíců ode dne, kdy byl vydán, a to v případě, pokud ještě osvojované dítě nebylo předáno do péče osvojitele před osvojením nebo v případě, pokud má být osvojované dítě vydáno osvojitelem na základě rozhodnutí soudu do péče rodičů, protože je to v souladu se zájmy dítěte,
- g) situace, ve kterých není třeba souhlasu rodičů, přičemž soud rozhoduje ve vlastním řízení, zda je nebo není třeba souhlasu rodiče, jedná se o tyto případy:
 - rodič byl zbaven rodičovské odpovědnosti a zároveň práva dát souhlas s osvojením,
 - rodič není schopen projevit svou vůli nebo rozpoznat následky svého jednání nebo je ovládnout,
 - rodič se zdržuje na neznámém místě a toto místo se nepodařilo zjistit,
 - rodič o dítě nemá zjevný zájem (rodič o dítě neprojevuje opravdový zájem a tím trvale zaviněně porušuje povinnosti rodiče),
 - oba rodiče zemřeli nebo rodičovství k osvojovanému dítěti nebylo určeno,

- pokud příbuzný dítěte, který je ochoten a schopen pečovat o dítě a učiní v tomto smyslu návrh k soudu, není třeba souhlasu rodiče k osvojení, přičemž:
 - pokud existují vyjmenované důvody v prvních třech podbodech u obou rodičů, vyžaduje se k osvojení dítěte souhlas jmenovaného poručníka, popř. opatrovníka;
- 3) nebo osob, které jsou oprávněny dát souhlas za rodiče, pokud:
 - a) není třeba souhlasu rodiče k osvojení, je nutný souhlas určeného opatrovníka, který je povinen zjistit skutečnosti týkající se osvojovaného dítěte a jeho rodiny, také je povinen zjistit, zda o osvojované dítě nemá zájem příbuzná osoba,
 - b) oba rodiče nemohou vykonávat rodičovskou odpovědnost, je nutný souhlas jmenovaného poručníka (mohou být jmenováni i manželé);
- 4) popř. manžela osvojitele – má-li být dítě osvojeno pozdějším manželem osvojitele poté, co předchozí manžel zemřel, vyžaduje se souhlas nového manžela.

Občanský zákoník navazuje na zákon o rodině, ve kterém byla stanovena jako obligatorní alespoň tříměsíční lhůta, během níž bylo dítě umístěno do péče budoucího pěstouna na jeho náklad. Na stejnou úroveň novelizacemi byla postavena již probíhající osobní péče pěstouna, poručníka neb jiné fyzické osoby. Systém péče před osvojením se rozděluje do dvou oblastí. Zcela nově je zavedena péče, na jejímž základě mohou budoucí osvojitelé realizovat péči ihned po narození dítěte (okamžitá péče dle ust. § 823 občanského zákoníku). V dalším případě lze osvojované dítě se souhlasem budoucího osvojitele předat do jeho péče po uplynutí 3 měsíců ode dne, kdy byl dán rodiči souhlas s osvojením, ještě před rozhodnutím o osvojení. O předání dítěte do péče budoucího osvojitele rozhoduje soud. Zákonní zástupci jsou následně povinni předat budoucí osvojované dítě budoucímu osvojiteli k výchově, dále jsou povinni o předání dítěte informovat OSPOD. Po dobu péče před osvojením se pozastavuje dříve stanovená vyživovací povinnost k dítěti, neboť osvojitel má dítě ve své péči na svůj náklad. Právní úprava při nemožnosti osvojit dítě do doby rozhodnutí o návrhu na určení otcovství nebo o návrhu na svěřením dítěte do

péče podle ust. § 953 občanského zákoníku (osoba blízká), stanovuje, že nelze o osvojení rozhodnout, dokud o těchto návrzích nebude rozhodnuto.⁸¹

Dítě může být osvojeno samostatným osvojitelem, potom má postavení dítěte osvojitele. Může být však společně osvojeno manžely, nebo manželem svého rodiče, potom má postavení společného dítěte manželů. Osvojitelé mají rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Osvojením zaniká příbuzenský poměr mezi osvojeným dítětem a biologickou rodinou, zanikají i práva a povinnosti z tohoto poměru vyplývající, např. vyživovací povinnost, dědické právo v pokrevní rodině apod. Zanikají také práva a povinnosti opatrovníka nebo poručníka, kteří byli před touto péčí jmenováni. Bylo-li osvojeno dítě, které je i rodičem, vztahují se účinky osvojení i na toto dítě. Osvojenec získává příjmení osvojitele. Společný osvojenec manželů má příjmení, které bylo manželům určeno při uzavření manželství. Na druhou stranu má však osvojenec právo vyjádřit se k novému příjmení. Pokud s ním nesouhlasí, tak soud rozhodne o tom, že osvojenec bude ke svému příjmení připojovat příjmení osvojitele. Zákon dále stanoví osvojiteli povinnost, jakmile se to bude jevit vhodným, nejpozději však do zahájení školní docházky, informovat osvojence o osvojení.⁸²

Občanský zákoník nově upravil možnost utajení osvojení. Osvojitel nebo osvojenec můžou soudu navrhnout, aby okolnosti osvojení byly utajeny před biologickou rodinou. Toto obdobně platí i pro utajení biologického rodiče a jeho uděleného souhlasu k osvojení. Odůvodňuje-li velmi závažná situace ohrožující osvojené dítě na životě nebo zdraví (např. dárčovství orgánů), soud má oprávnění rozhodnout o odtajnění skutečností týkajících se osvojení. Po nabytí zletilosti má osvojenec právo seznámit se s obsahem spisu.⁸³

Na návrh osvojitele nebo osvojence je z důležitých důvodů možné rozhodnutím soudu zrušit osvojení, poté zaniká poměr vzniklý osvojením, jakož i práva a povinnosti z tohoto poměru vyplývající, a obnovuje se předchozí příbuzenský

⁸¹ PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. s. 89-90.

⁸² KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 669-678.

⁸³ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 678-681.

poměr. Podá-li návrh jen jeden z nich, druhý má právo se připojit k návrhu. Majetková práva a povinnosti osvojence vzniklé před tím, než bylo osvojení zrušeno, nejsou zrušením osvojení dotčeny. V případech, když bylo dřívější osvojení zrušeno nebo jediný osvojitel, popř. oba osvojitelé, zemřeli, může být osvojenec nově osvojen.⁸⁴

Dalším typem je nezrušitelné osvojení. K nezrušitelnosti osvojení může dle občanského zákoníku dojít buď tím, že se osvojení po uplynutí 3 let ze zákona změní na nezrušitelné, nebo je-li to v zájmu dítěte, může soud na návrh osvojitele rozhodnout i před uplynutím této body, že je osvojení nezrušitelné. Nezrušitelné osvojení nebrání také tomu, aby osvojenec byl opět osvojen.

Typově rozlišuje občanský zákoník dvě varianty osvojení zletilého, konkrétně osvojení, které je obdobou osvojení nezletilého a osvojení, které není obdobou osvojení nezletilého. Pro oba typy platí, že osvojit zletilého lze jen v případě, není-li to v rozporu s dobrými mravy.

Pro osvojení, které je obdobou osvojení nezletilého, občanský zákoník stanovuje následující situace:

- 1) sourozenec osvojovaného byl osvojen tímž osvojitelem;
- 2) v době podání návrhu na osvojení byl osvojovaný nezletilý;
- 3) osvojitel pečoval o osvojovaného již v době jeho nezletilosti;
- 4) osvojitel hodlá osvojit dítě svého manžela.

Pro osvojení, které není obdobou osvojení nezletilého, občanský zákoník stanovuje následující situace:

- 1) osvojení není na újmu důležitým zájmům potomků osvojitele nebo potomků osvojovaného;
- 2) výjimečně z důvodů hodných zvláštního zřetele;
- 3) je to vzájemně přínosné pro osvojitele i osvojence, nebo v odůvodněných případech alespoň pro jednoho z nich.

⁸⁴ PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. s. 685-692.

V případě tohoto druhého typu nevzniká osvojení ani jeho potomkům osvojením příbuzenský poměr vůči členům rodiny osvojitele a nenabývají vůči nim žádných majetkových práv. Také osvojitel nenabývá osvojením žádných majetkových práv vůči osvojení a jeho potomkům. Osvojenec a jeho potomci nepozbývají osvojením práv ve vlastní rodině.⁸⁵

4.2.3 Poručenství a opatrovnictví

Poručenství a opatrovnictví jsou rodinně-právní instituty, jejichž základní funkcí je ochrana nezletilého dítěte pro jeho specifické postavení, a proto potřebuje zákonného zástupce.

4.2.3.1 Poručenství

Poručenství je řešeno od ust. § 928 a násl. občanského zákoníku, ale i v jiných ustanoveních. Poručníka jmenuje soud v řízení péče soudu o nezletilé. Soud před svým rozhodnutím musí prošetřit okolnosti, pro které nemohou rodiče vykonávat své práva a povinnosti, je povinen zjistit názor kolizního opatrovníka, zejména OSPODU, popř. vyslechne nezletilého a osobu, která se chce stát poručníkem dítěte.⁸⁶

Situace, kdy vyvstane potřeba ustanovit poručníka:⁸⁷

- 1) rodiče nebo jediný žijící rodič, popř. rodič jako jediný nositel rodičovské odpovědnosti zemřeli, jsou prohlášeni za mrtvého nebo nejsou známi;
- 2) rodiče nebo jediný žijící rodič, popř. rodič jako jediný vykonavatel rodičovské odpovědnosti byli rodičovské odpovědnosti zbaveni;
- 3) rodičům nebo jedinému žijícímu rodiči, popř. rodiči jako jedinému vykonavateli rodičovské odpovědnosti byl výkon rodičovské odpovědnosti pozastaven;
- 4) rodičům nebo jediný žijící rodič je nezletilý, ne plně svéprávný;

⁸⁵ PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. s. 95-96.

⁸⁶ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1071.

⁸⁷ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1070-1071.

- 5) rodiče nebo jediný žijící rodič byli omezeni ve svéprávnosti a současně soud výslovně učinil zásah do rodičovské odpovědnosti;
- 6) došlo k zásahu do rodičovské odpovědnosti u obou rodičů;
- 7) pokud rodiče dali souhlas k osvojení dítěte, po uplynutí 3 měsíců od vyslovení tohoto souhlasu se ze zákona pozastavuje výkon rodičovské odpovědnosti a soud jmenuje poručníkem OSPOD.

Existuje-li možnost, že jeden rodič má plnou rodičovskou odpovědnost k dítěti, není třeba jmenovat poručníka. Pokud by oba rodiče nebo jediný žijící rodič, popř. rodič jako jediný nositel rodičovské odpovědnosti byli omezeni v rodičovské odpovědnosti nebo by byl omezen její výkon, je vhodné jmenovat opatrovníka.⁸⁸

Poručníkem může být:⁸⁹

- 1) fyzická osoba – jedná se zejména o osobu, kterou doporučili rodiče, tato osoba má v zásadě přednost jmenování do funkce poručníka;
- 2) OSPOD, může se jednat o:
 - a) hromadné poručenství – pokud nebude nalezena vhodná osoba (příbuzná, blízká), která by o tuto funkci projevila zájem, soud ustanoví poručíkem OSPOD;
 - b) zákonné neboli veřejné poručenství – tuto funkci zastává OSPOD, když činí zejména neodkladné úkony v zájmu dítěte do doby, než soud jmenuje dítěti poručníka nebo dokud se poručník neujme funkce.

Poručník má povinnosti a práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti, jako je péče a ochrana dítěte, výkon jeho výchovy a vzdělání, určení místa bydliště, zastupování dítěte a správa jeho jmění, není však jejím nositelem. Pokud poručník nebude mít stanoveno právo správy jmění dítěte, soud k tomuto výkonu ustanoví opatrovníka. Poručenství podléhá stálému dozoru soudu. Poručník je povinen podávat pravidelně soudu zprávy o vývoji dítěte a předkládat účty ze

⁸⁸ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1071.

⁸⁹ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1071-1072.

správy jmění, a to nejméně jednou za rok, pokud soud neurčí dobu kratší. Opatrovnictví se odlišuje tím, že opatrovník zastupuje dítě jen pro určité právní jednání, např. správa jmění nebo kolizní opatrovník.

Poručenství zanikne, pokud zaniknou důvody pro ustanovení poručníka dle ust. § 932 odst. 1 občanského zákoníku (poručenství zanikne ze zákona), a také v případech, které stanoví ust. § 932 odst. 2 občanského zákoníku (v těchto případech musí soud opětovně rozhodnout a funkci poručníka dočasně vykonává OSPOD), jedná se o následující případy:⁹⁰

- 1) soud u rodiče, jemuž rodičovskou odpovědnost pozastavil, rozhodl o navrácení jejího výkonu;
- 2) soud u rodiče, který byl rodičovské odpovědnosti zbaven, rozhodl o jejím obnovení;
- 3) nezletilý rodič nabude svéprávnosti soudem;
- 4) nezletilý rodič uzavře manželství;
- 5) rodič dosáhne věku 18 let;
- 6) u rodiče omezeného soudem ve svéprávnosti a rodičovské odpovědnosti bude rozhodnuto o zrušení tohoto rozhodnutí a rodičovská odpovědnost mu bude navrácena;
- 7) bude určeno mateřství nebo otcovství k nezletilému dítěti;
- 8) poručenec nabude svéprávnosti přiznáním soudem, uzavřením manželství nebo dosažením věku 18 let;
- 9) poručenec bude osvojen;
- 10) smrtí poručenice;
- 11) smrtí poručníka;
- 12) zproštění poručníka jeho funkce, např. když to sám poručník navrhne;
- 13) odvoláním poručníka – jde o sankci.

Poručník nemá z důvodu výkonu své funkce, na rozdíl od osvojitele, vyživovací povinnost k dítěti, pokud nepůjde o osoby blízké dítěti (např. prarodiče), kterým může být vyživovací povinnost stanovena. Poručník se v oblasti sociálního

⁹⁰ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1087-1088.

zabezpečení posuzuje tedy jako rodič. Má tedy právo na mateřskou dovolenou po dobu 22 týdnů nebo 31 týdnů, pokud převzal dvě a více dětí nejdéle však do 1 roku dítěte (§ 197 zákoníku práce). Po dobu čerpání mu náleží peněžitá pomoc v mateřství, a to ve výši 70 % z vyměřovacího základu (hrubé mzdy). Následně zaměstnanému poručníkovi náleží právo na rodičovskou dovolenou do věku 3 let dítěte nebo rodičovskou dovolenou po dobu 22 týdnů při převzetí dítěte ve věku od 3 do 7 let. Rodičovský příspěvek v celkové výši 300.000,- Kč je vyplácen měsíčně z dávek státní sociální podpory, lze ho poskytnout až do 4 let věku dítěte. Právo na rodičovský příspěvek má i nepracující poručník, pokud o dítě celodenně, osobně a řádně pečuje. Stát hradí za pečující osobu pojistné na veřejném zdravotním pojištění po dobu mateřské a rodičovské dovolené (do 3 let věku dítěte), nebo po dobu výplaty rodičovského příspěvku (do 4 let věku dítěte), nebo po dobu celodenní péče (dítě může navštěvovat předškolní zařízení) o dítě do 7 let věku nebo nejméně o 2 děti do 15 let věku (§ 7 odst. 1 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění). Poručník, který pečuje o dítě do 4 let věku, je po tuto dobu účasten důchodového pojištění (náhradní doba pojištění pro účely vzniku nároku na důchod).⁹¹

Pokud poručník vykonává svou funkci trvale, tedy bude mít dítě ve své osobní péči, náleží mu hmotné zabezpečení jako pěstounovi, má tedy nárok na dávky pěstounské péče jako pěstoun. Dávky pěstounské péče jsou příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, při ukončení pěstounské péče nebo na zakoupení motorového vozidla, a jsou obsaženy v § 47e zákona o sociálně-právní ochraně dětí (bližší popis těchto dávek je uveden v oddíle pěstounské péče).

4.2.3.2 Opatrovnictví

Opatrovnictví je řešeno od ust. § 943 a násl. občanského zákoníku. Opatrovník ve srovnání s poručníkem pouze v omezeném rozsahu vykonává jen některá práva a povinnosti rodičů.

⁹¹ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1074.

Druhy opatrovnictví:⁹²

- 1) střet zájmu dítěte a jiné osoby – tzv. kolizní opatrovník: jedná se o situace, když rodiče nemohou zastupovat dítě v právních jednáních, jelikož by došlo ke střetu zájmů (např. uzavření smlouvy darovací, kupní či smlouvy o poskytnutí úvěru ze stavebního spoření, nebo ve všech řízeních péče soudu o nezletilé);
- 2) nečinnost zákonného zástupce – opatrovník byl dítěti jmenován např. v případě, kdy zákonný zástupce dítěte nenaplňuje nároky dítěte na sociální dávky, je nečinný při vyřízení sportovních a kulturních záležitostí apod.;
- 3) jiné důvody – opatrovník byl dítěti jmenován např. při dlouhodobé nemoci rodiče;
- 4) důvody, které stanoví zákon:
 - a) opatrovník, který byl jmenován v případě omezení rodičovské odpovědnosti, nebo při omezení výkonu rodičovské odpovědnosti,
 - b) opatrovník, který byl jmenován v případě řízení o osvojení, kde byl jmenovaný k udělení souhlasu k osvojení za rodiče,
 - c) opatrovník, který byl jmenován v případě, že v řízení o osvojení uděluje souhlas k osvojení za dítě (je-li dítě mladší 12 let, souhlas za něj s osvojením uděluje opatrovník),
 - d) opatrovník, který byl jmenován pro správu jmění dítěte.

Rozsah povinností a práv opatrovníka vymezí soud ve svém rozhodnutí vždy z hlediska účelu, pro který byl opatrovník jmenován. Podle konkrétních okolností může soud za opatrovníka jmenovat fyzickou osobu, např. osobu blízkou či příbuznou dítěti, advokáta, daňového poradce apod. V některých případech, např. při výkonu funkce kolizního opatrovníka v soudních řízeních, je vhodné, aby byl za opatrovníka jmenován OSPOD. Pro opatrovnictví, opatrovníka, opatrovance platí přiměřeně ustanovení pro poručenství, poručníka a poručenice.

⁹² KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1095-1099.

Opatrovník nezastupuje rodiče a jeho zájem, ale jedná naopak v zastoupení dítěte a jeho věci a před právním jednáním, ke kterému byl jmenován jako opatrovník, musí zjistit, jaké důsledky bude mít jeho rozhodnutí na další postavení dítěte, je vhodné zajistit z jeho strany stanovisko jak zákonného zástupce, poručníka nebo samotného dítěte.

Krátkodobému opatrovníkovi zaniká funkce provedením určitého právního úkonu, pro který byl jmenován. Naopak u dlouhodobého opatrovníka, musí být funkce opatrovník zproštěn, pokud zanikne překážka, pro kterou byl za opatrovníka jmenován.

4.2.4 Pěstounská péče

Současná právní legislativa postavila pěstounskou péči na soukromoprávní institut s veřejnoprávními rysy. Pěstounská péče je řešena od ust. § 958 a násl. občanského zákoníku. V současné době je pěstounská péče na přechodnou dobu dále upravena i v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí, kde doznala značných změn zejména po novele č. 401/2012 Sb., s účinností od 1. ledna 2013. Jedná se o další formu náhradní rodinné péče, která je řešena v domácím rodinném prostředí, pokud žádný z rodičů nebo poručník nemůže osobně o dítě pečovat, přičemž odebrání dítěte z rodiny je nezbytné s přihlédnutím k ochraně jeho zájmů a v dané situaci nelze provést k jeho ochraně jiné opatření. V případě, že tato překážka zanikne, může rodič žádat, aby bylo dítě svěřeno zpět do jeho péče. Dalším předpokladem je i názor dítěte. Existuje-li příbuzná osoba, která může hradit výživné k dítěti, v těchto případech má přednost institut svěřenectví. Pokud není nalezena osoba příbuzná či blízká k dítěti, dochází ke zprostředkování pěstounské péče.⁹³

Současná podoba pěstounské péče je chápána jak krátkodobá, střednědobá, ale i dlouhodobá, jedná se tedy o předpěstounskou péči, pěstounskou péči na přechodnou dobu a pěstounskou péči. Dále se pěstounská péče rozděluje

⁹³ MACELA, M., HOVORKA, D., KŘÍSTEK, A., TRUBAČOVÁ, K., ZÁRASOVÁ, Z. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, s. 577-653.

na pěstounskou péči vykonávanou osobou příbuznou či blízkou, nebo osobu cizí.⁹⁴

Mezi základní charakteristiku pěstounské péče patří:⁹⁵

- 1) jedná se o náhradní rodinnou péči (dítě je odebráno z rodinného prostředí), pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově;
- 2) pěstoun (nebo manželé) musí souhlasit s přijetím dítěte do pěstounské péče;
- 3) rodiče zůstávají nositeli rodičovské odpovědnosti pouze v oblasti, kterou nevykonává pěstoun, mají vyživovací povinnost k dítěti, dítěti zůstává původní příjmení;
- 4) pěstoun při péči o dítě vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodiče, je oprávněn rozhodovat pouze o běžných záležitostech dítěte, v těchto záležitostech je povinen dítě zastupovat a spravovat jeho jmění;
- 5) pěstoun má zásadně povinnost umožnit styk dítěte s rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými;
- 6) jde o péči, kterou stát zprostředkovává (vybírání vhodných dětí pro pěstounskou péči a vhodné pěstouny);
- 7) jedná se o systematickou kontrolu státu, který současně zajišťuje pomoc přirozené rodině, aby se dítě mohlo vrátit do přirozeného prostředí;
- 8) tato péče je ze strany státu finančně podporována;
- 9) péče předcházející pěstounské péči tzv. předpěstounská péče není obligatorní a rozhoduje o ní soud.

Povinnosti a práva pěstouna:⁹⁶

- 1) pěstoun je povinen o dítě osobě pečovat;
- 2) pěstoun přiměřeně vykonává práva a povinnosti rodičů;
- 3) pěstoun je povinen pečovat o dítě jen v běžných záležitostech dítěte;
- 4) pěstoun je povinen informovat rodiče o podstatných záležitostech;

⁹⁴ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1116-1129.

⁹⁵ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1129-1130.

⁹⁶ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1131-1159.

- 5) pěstoun je povinen umožnit styk rodičů s dítětem, příbuznými a osobami blízkými, je povinen prohlubovat jejich sounáležitost s jejich rodiči a blízkými osobami;
- 6) dítě je povinno pomáhat v domácnosti, má-li vlastní příjem, je povinno přispívat na úhradu společných potřeb rodiny;
- 7) rodiči zůstává rodičovská odpovědnost s výjimkou práv a povinností, které jsou ze zákona nebo rozhodnutím soudu svěřeny pěstounovi, rodiči zůstává právo zastupovat dítě v podstatných záležitostech i správa jmění dítěte;
- 8) rodič má právo se s dítětem osobně stýkat, má právo na informace o dítěti;
- 9) rodič má vyživovací povinnost k dítěti, kterou je povinen zasílat na účet úřadu práce;
- 10) rodič má právo požadovat dítě zpět do své péče, má taktéž právo požádat o zrušení pěstounské péče.

Jak již bylo uvedeno, občanský zákoník preferuje, aby pěstounskou péčí vykonávaly příbuzné osoby nebo dítěti blízké osoby, a pokud to není možné, hledá se osoba, která je svéprávná a bezúhonná, je schopna zajistit výchovné prostředí pro dítě, má morální, sociální, výchovné a zdravotní předpoklady k této péči. Žadatel o pěstounskou péči musí podat žádost, na jejímž základě se provádí šetření v rodině, pěstoun musí absolvovat speciální školení, psychologické posouzení. Pokud je uznán vhodným, dostává se do evidence pěstounů. Evidenci dětí vhodných pro pěstounskou péči i žadatelů o pěstounskou péči vede obecní úřad obce s rozšířenou působností. Krajský úřad následně provádí odborné posouzení vhodnosti jak dítěte, tak i žadatele, provádí zprostředkování pěstounské péče.⁹⁷

Pěstounskou péči může vykonávat samostatně žijící osoba nebo manželé. V případě, že pěstounskou péči vykonávají manželé, soud svěří dítě do jejich společné pěstounské péče. V případě rozvodu manželství pěstounů, zaniká společná péče pěstounů a soud je povinen opět rozhodnout v zájmu dítěte. Dále

⁹⁷ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., RIEDLOVÁ, J. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. 1. vydání. Olomouc: ANAG, 2014. s. 320-362

v případě smrti jednoho z manželů zůstává dítě v pěstounské péči pozůstalého manžela. Od této společné péče manželů nutno odlišovat pěstounskou péči, kterou vykonává jen jeden z manželů. Toto je však podmíněno souhlasem druhého manžela. Tento druhý manžel není pěstoun, má však povinnost se podílet na osobní péči dítěte, pokud žije v rodinném prostředí s pěstounem.⁹⁸

Žadatel o pěstounskou péči, kterému bylo doručeno písemné oznámení o tom, že byl vybrán jako vhodný pěstoun pro určité dítě, může požádat o svěřeni tohoto dítěte do péče. Tento návrh může podat do 30 dnů od oznámení (max. po prodloužení do 60 dnů). O předpěstounské péči následně rozhoduje soud, který stanovuje i její délku. Ode dne nabytí právní moci rozhodnutí soudu vzniká nárok na výplatu dávek pěstounovi z pěstounské péče (ust. § 47 zákona o sociálně právní ochraně dětí).⁹⁹

Pěstoun se v oblasti sociálního zabezpečení posuzuje jako rodič. Má tedy právo na mateřskou dovolenou po dobu 22 týdnů nebo 31 týdnů, pokud převzal dvě a více dětí, nejdéle však do 1 roku dítěte (§197 zákoníku práce). Po dobu čerpání mu náleží peněžitá pomoc v mateřství, a to ve výši 70 % z vyměřovacího základu (hrubé mzdy). Následně zaměstnanému pěstounovi náleží právo na rodičovskou dovolenou do věku 3 let dítěte nebo rodičovskou dovolenou po dobu 22 týdnů při převzetí dítěte ve věku od 3 do 7 let. Rodičovský příspěvek v celkové výši 300.000,- Kč je vyplácen měsíčně z dávek státní sociální podpory, lze ho poskytnout až do 4 let věku dítěte. Právo na rodičovský příspěvek má i nepracující pěstoun, pokud o dítě celodenně, osobně a řádně pečuje. Stát hradí za pečující osobu pojistné na veřejném zdravotním pojištění po dobu mateřské a rodičovské dovolené (do 3 let věku dítěte), nebo po dobu výplaty rodičovského příspěvku (do 4 let věku dítěte), nebo po dobu celodenní péče (dítě může navštěvovat předškolní zařízení) o dítě do 7 let věku nebo nejméně o 2 děti do 15 let věku (§ 7 odst. 1 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění).

⁹⁸ PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. s. 125-126.

⁹⁹ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1132.

Pěstoun, který pečuje o dítě do 4 let věku, je po tuto dobu účasten důchodovému pojištění (náhradní doba pojištění pro účely vzniku nároku na důchod).¹⁰⁰

Dávky pěstounské péče jsou upraveny v ust. § 47e zákona o sociálně-právní ochraně dětí a jsou rozděleny:

- 1) příspěvek na úhradu potřeb dítěte (opakovaná dávka),
- 2) odměna pěstouna (opakovaná dávka),
- 3) příspěvek při převzetí dítěte (jednorázová dávka),
- 4) příspěvek na zakoupení motorového vozidla (jednorázová dávka),
- 5) příspěvek při ukončení pěstounské péče (jednorázová dávka)

O dávkách pěstounské péče rozhoduje krajská pobočka Úřadu práce. Řízení o přiznání dávek je vždy zahájeno na základě písemné žádosti. Nárok na dávky pěstounské péče vznikají pěstounovi a svěřenému dítěti od kalendářního měsíce, ve kterém se stalo vykonatelným rozhodnutím soudu o svěřením dítěte do předpěstounské péče nebo se stalo vykonatelným rozhodnutím soudu o svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu nebo nabytí právní moci rozsudek o svěřením dítěte do pěstounské péče.¹⁰¹

Novelou zákona v roce 2013 došlo ke změně, jelikož pěstouni jsou po dobu péče o dítě důchodově a zdravotně pojištěni. V případě pěstounské péče na krátkou dobu stát vyplácí odměnu pěstounovi i v době, kdy o žádné dítě nepečuje. Další novelou zákona, účinnou k začátku roku 2022, došlo ke změně, odměna pěstouna je vázána na zákonem stanovenou minimální mzdu, tato odměna je tedy zákonem valorizována jako minimální mzda.

Pěstoun, jemuž bylo dítě svěřeno do péče, má povinnost do 30 dnů od nabytí právní moci rozhodnutí soudu uzavřít s obecním úřadem obce s rozšířenou působností dohodu o výkonu pěstounské péče. Tato dohoda je veřejnoprávní smlouvou, řídí se právní řádem až na výjimky upravené zákonem o sociální

¹⁰⁰ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1132-1133.

¹⁰¹ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1133-1134.

právní ochraně dětí. Tato dohoda upravuje podrobně výkon práv a povinností, které se týkají krátkodobé ochrany dítěte v době, kdy je např. pěstoun nemocný nebo pokud se pěstounovi narodí dítě, dále jsou smlouvou upraveny osobní záležitosti dítěte, např. právo na zajištění odborné terapeutické nebo psychologické pomoci, právo na pomoc při zajišťování styku dítěte s biologickými rodiči nebo osobami blízkými. Pokud nedojde k uzavření této dohody, správní úřad vydá své rozhodnutí, kde práva a povinnosti pěstounovi upraví.¹⁰²

Rodičům zůstává zachována vyživovací povinnost k dítěti a povinnost platit výživné k rukám státu. Náleží-li dítěti příspěvek na úhradu jeho potřeb, který vyplácí stát a stanovené výživné rodičů je vyšší než tento příspěvek, náleží tento rozdíl dítěti.

Dojde-li k podstatné změně poměrů nebo v podstatných záležitostech k neshodě mezi pěstounem a rodiči dítěte, může dítě, rodič nebo pěstoun navrhnout soudu změnu práv a povinností.¹⁰³

Zánik pěstounské péče nastává nabytím svéprávnosti dítěte (např. uzavřením manželství) nebo dosažením zletilosti (dovršením 18. roku dítěte). Zánik pěstounské péče však neznamená, že nezaopatřené dítě nemůže žít v rodinném prostředí pěstouna i nadále. V případě, že toto nezaopatřené dítě nemá vlastní příjem, pobírá i nadále příspěvek na úhradu potřeb dítěte a pěstoun odměnu pěstouna, a to nejdéle do 26 roku dítěte.

4.2.5 Ústavní výchova

Posledním případem náhradní péče o dítě je ústavní výchova, a to v případě, pokud neexistuje jiná možnost náhradní péče. Ústavní výchova je stanovena od ust. § 971 a násl. občanského zákoníku a je definována jako institut

¹⁰² KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1133.

¹⁰³ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1158.

pomáhající dítěti a rodině překlenout krizové období, jedná se o nezbytné opatření. Ústavní výchova je náhradní péčí nejen ve vztahu k přirozené rodině, ale i jakékoliv péči zajišťující jinou fyzickou osobou (např. svěřenectví, pěstounská péče, poručenství). Nastupuje až v případě, pokud dříve učiněná opatření nevedly k nápravě. Může se jednat o výchovná opatření uložená podle ust. § 925 občanského zákoníku, o výchovná opatření OSPOD spočívající v preventivní a poradenské činnosti, nebo o některý ze soudních zásahů do rodičovské odpovědnosti (pozastavení, omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti), popř. rozhodování o styku rodiče s dítětem, jeho omezení nebo zákaz. Umístění dítěte mimo péči rodičů představuje velmi závažný zásah do rodičovských práv. Soud před svým rozhodnutím musí poměřovat, zda v konkrétní situaci nejsou jiné způsoby řešení.¹⁰⁴

K nařízení ústavní výchovy dochází zejména:¹⁰⁵

- 1) je-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohrožen, anebo narušen do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte a učiněná opatření nevedla k nápravě např.:
 - a) rodiče nedokázali vytvořit vhodné sociální prostředí pro dítě,
 - b) došlo ze strany rodičů k fyzickému zanedbání dítěte,
 - c) došlo ze strany rodičů k nedostatečné výživě dítěte,
 - d) rodiči byla zanedbána zdravotní péče o dítěte,
 - e) dítě svým jednáním ohrožuje svůj vývoj samo a rodiče tuto situaci neřešili – např. nadměrné požívání alkoholu nebo drog,
 - f) týrání nebo zneužití dítěte rodičem (narušení výchovy nebo vývoje dítěte);
- 2) jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče nemohou dítěti výchovu zabezpečit, např.:
 - a) nemoc rodičů,
 - b) invalidita rodičů,
 - c) vazba nebo odnětí svobody rodičů,
 - d) smrt rodičů,

¹⁰⁴ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1161-1163.

¹⁰⁵ PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Pízeň: Aleš Čeněk, 2014. s. 126.

- e) nedostatek vhodné příbuzné nebo jiné osoby, která by se ujala péče o dítě;
- 3) jsou-li tu vážné důvody rodičů na přechodnou dobu, soud dítě umístí do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a to na dobu nejméně 6 měsíců.

Nedostatečné bytové nebo majetkové poměry rodičů nejsou samy o sobě důvodem pro nařízení ústavní výchovy. Soud má povinnost před nařízením ústavní výchovy zvažovat, zda nelze dítě, u kterého jsou důvody k umístění mimo péči rodičů, svěřit do péče jiného občana, jelikož zařazení dítěte do rodinného prostředí má přednost před nařízením ústavní výchovy. I v průběhu nařízené ústavní výchovy může dojít ke změně poměrů, a pokud se naskytne možnost svěřit dítě osobě, ústavní výchova bude zrušena a dítě bude svěřeno do individuální péče.¹⁰⁶

Práva a povinnosti ústavního zařízení nejsou stanoveny občanským zákoníkem ani rozhodnutím soudu, jsou stanoveny ve veřejnoprávních předpisech, a to zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, zákonem o výkonu ústavní výchovy zákonem č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších změn (dále jen „zákon o zdravotních službách“) nebo zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších změn (dále jen „zákon o sociálních službách“), které stanoví i podmínkách jejich poskytování. Výkon ústavní výchovy rozdělujeme na:¹⁰⁷

- 1) dětské zdravotnické domovy dříve známy pod názvem „*kojenecké ústavy*“ - právní úprava je stanovena ust. § 43 a ust. §44 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách (dále jen „zákon o zdravotních službách“):
 - a) jedná se o ústavní výchovu pro děti od narození do 3 let věku, jejichž zdravotní stav vyžaduje poskytování zdravotní péče ve formě lůžkové péče a které nemohou vyrůstat v rodinném prostředí, zejména dětem týraným, zanedbávaným, zneužívaným nebo se zdravotním postižením

¹⁰⁶ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1165-1166.

¹⁰⁷ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1169-1171.

(toto znění je dáno zákonem č. 363/2021 Sb., účinným od 1. ledna 2022, kterým byl změně zákon o zdravotních službách),

- b) zařízení jsou v kompetenci Ministerstva zdravotnictví,
 - c) osoby povinné výživou jsou povinny přispívat poskytovateli na úhradu zaopatření dítěte,
 - d) k poskytování služeb pro děti do věku tří let je nově na základě změny zákona provedené zákonem č. 361/2021. Sb., s účinností od 1. ledna 2022, stanoveno, že se od OSPOD vyžaduje souhlas k umístění takového dítěte;
- 2) školská zařízení – právní úprava je obsažena v zákoně o výkonu ústavní výchovy, jejichž působnost vykonává Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, kdy se jedná o:
- a) diagnostický ústav, který přijímá děti s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou,
 - b) dětský domov, který zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou ve věku od 3 do 18 let, které nemají závažné poruchy chování,
 - c) dětský domov se školou, který zajišťuje péči o děti:
 - s nařízenou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování a pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči,
 - s uloženou ochrannou výchovou,
 - jsou-li nezletilými matkami a splňují podmínky stanovené v předchozích bodech,
 - d) výchovný ústav, který zajišťuje péči o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, přičemž výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ochrannou výchovou, s nařízenou ústavní výchovou, které jsou nezletilými matkami nebo které vyžadují výchovně léčebnou péči (do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, pokud se u něho projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou),

- 3) zařízení sociálních služeb – domovy pro osoby se zdravotním postižením – právní úprava je stanovena v ust. § 48 odst. 4 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách:
- a) zařízení je v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí;
 - b) v tomto typu zařízení může být poskytována ústavní výchova dítěti se sníženou soběstačností z důvodu zdravotního postižení, ovšem zákon o výkonu ústavní výchovy upřednostňuje, aby tyto děti byly umístěny ve školských zařízeních, pokud stupeň zdravotního postižení dítěte neodpovídá jeho umístění do zařízení sociálních služeb,
 - c) osobám mladším 4 let se pobytové služby poskytují pouze v případě, že se děti považují za osoby závislé na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni III a IV apod., podmínkou však je, že OSPOD písemně potvrdí, že potřebnou péči nelze zajistit jak v rodině, tak v náhradní rodinné péči;
- 4) zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – právní úprava je stanovena v ust. §42a až 42n zákona o sociálně-právní ochraně dětí, zařízení jsou v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí; zařízení zajišťují výchovu u dětí, o které se přechodně nemohou starat rodiče, jedná se o krátkodobou ochranu dítěte na základě:¹⁰⁸
- a) rozhodnutí soudu,
 - b) žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností,
 - c) žádosti zákonného zástupce nebo
 - d) požádá-li o to dítě;
- příčemž povinnost rodičů hradit příspěvek na úhradu pobytu a péče o dítě v tomto zařízení mají v případě umístění dítěte na základě rozhodnutí soudu nebo žádosti obce s rozšířenou působností:
- a) rodiče dítěte nebo rodič, kterému bylo dítě svěřeno do výchovy nebo jiná osoba povinná výživou dítěte,
 - b) nezletilý rodič umístěný společně s dítětem v takovém zařízení nebo
 - c) příjemce sirotčího důchodu oboustranně osiřelého dítěte.

¹⁰⁸ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1169-1171.

Ředitel školských zařízení je dle ust. § 23 a ust. § 24 zákona o výkonu ústavní výchovy např.¹⁰⁹

- 1) oprávněn:
 - a) povolit dítěti pobyt mimo zařízení,
 - b) povolit dítěti přechodné ubytování mimo zařízení v souvislosti s jeho vzděláním nebo zaměstnáním,
 - c) z důvodu nevhodného chování může zakázat nebo přerušit návštěvu osob odpovědných za výchovu dítěte nebo jiných osob,
 - d) být přítomen při otevření listinné nebo balíkové zásilky,
 - e) nařídit vyšetření dítěte, zda není ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou;
- 2) povinen:
 - a) seznámit dítě s jeho právy a povinnostmi,
 - b) oznámit OSPOD jméno a příjmení dítěte, jsou-li splněny podmínky pro jeho osvojení nebo pěstounskou péči,
 - c) předat dítě podle rozhodnutí OSPOD budoucímu osvojiteli nebo pěstounovi,
 - d) dát soudu podnět ke zrušení ústavní výchovy, pominou-li důvody pro její nařízení,
 - e) vyžaduje-li to zájem dítěte, podat po předchozím projednání s OSPOD podnět soudu k prodloužení ústavní výchovy,
 - f) podat informace o dítěti rodičům a OSPOD na jejich žádost.

Dítě s nařízenou ústavní výchovou ve školských zařízeních má svá práva a povinnosti, které jsou zakotveny v ust. § 20 zákona o výkonu ústavní výchovy, např.:¹¹⁰

- 1) má právo na:
 - a) zajištění plného přímého zaopatření,
 - b) rozvíjení tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností,

¹⁰⁹ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1165-1166.

¹¹⁰ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1166.

- c) společné umístění se svými sourozenci,
 - d) vytvoření podmínek na dosažení vzdělání,
 - e) svobodu náboženství,
 - f) udržování kontaktu s rodiči a dalšími blízkými osobami;
- 2) má povinnost:
- a) dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného chování,
 - b) dodržovat předpisy a pokyny k ochraně bezpečnosti a zdraví,
 - c) řediteli poskytnout doklady o svých příjmech,
 - d) předat řediteli na jeho výzvu do úschovy předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost dítěte,
 - e) podrobit se na výzvu ředitele vyšetření, zda není ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou.

Rodiče jsou i po nařízení ústavní výchovy zásadně nositeli rodičovské odpovědnosti, jen je omezen její výkon. Dítě dále zastupují v podstatných záležitostech, stejně tak spravují jeho jmění. Dítě má dle ust. § 20 odst. 1 písm. n) zákona o sociálně právní ochraně dětí právo na udržování kontaktu s rodiči a osobami blízkými, a to formou korespondence, hovorů a osobních návštěv. Dle ust. § 971 odst. 4 občanského zákoníku má soud za povinnost umístit dítě co nejbližší k bydlišti rodičů nebo jiných blízkých osob a je povinno označit a konkretizovat v rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy konkrétní zařízení, kam bude dítě umístěno. Dle ust. § 21 odst. 1 písm. e) zákona o výkonu ústavní výchovy nesmí být dítěti v rámci sankčních opatření zakázány návštěvy.¹¹¹

Dle ust. § 972 občanského zákoníku je zákonná doba pro nařízení ústavní výchovy stanovena max. na 3 roky, po uplynutí této doby musí soud opět rozhodnout buď o prodloužení (možno rozhodnout i opakovaně, vždy však na dobu 3 let) nebo zrušení ústavní péče (pominuly-li důvody ústavní péče, je-li možné dítěti zajistit jinou péči než ústavní). Soud je povinen nejméně jednou za

¹¹¹ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1167-1168.

šest měsíců přezkoumat, zda trvají důvody ústavní péče nebo zda není možné dítěti zajistit náhradní rodinnou péči. Ústavní péče zaniká také rozhodnutím o osvojení dítěte. Dále lze ústavní péči rozhodnutím soudu prodloužit o jeden rok po dosažení zletilosti dítěte.

Výživné je soukromým právem dítěte a jeho rozsah je dán možnostmi, schopnostmi a majetkovými poměry rodičů. Vyživovací povinnost ke svému dítěti mají i nadále rodiče, jeho rozsah stanoví soud při rozhodnutí o umístění dítěte do ústavní péče a musí stanovit, kam se výživné bude nadále platit. Výživné může být hrazeno na zvláštní účet dítěte, při vyšších částkách výživného lze jmenovat opatrovníka pro správu jmění dítěte. Rodiče takto umístěného dítěte mají povinnost hradit stanovenou platbu za zaopatření dítěte v ústavním zařízení (příspěvek na stravování, ubytování, výchovnou činnost a ošacení dětí), o kterém rozhodují jednotlivá zařízení v rámci správního řízení. Pokud má však dítě vlastní pravidelné příjmy (např. platby výživného, sirotčí důchod), může se podílet na příspěvku na úhradu péče. Výše příspěvků nebo způsob výpočtu je stanoven právními předpisy:¹¹²

- 1) dětské zdravotnické domovy – právní úprava příspěvku na úhradu zaopatření dítěte je obsažena v zákoně o zdravotních službách;
- 2) školská zařízení – právní úprava příspěvku na úhradu péče je upravena v ust. § 27 až ust. §30 zákona o výkonu ústavní výchovy;
- 3) zařízení sociálních služeb:
 - a) právní úprava příspěvku za pobytové služby domovů pro osoby se zdravotním postižením je upravena v ust. § 73 zákona o sociálních službách,
 - b) právní úprava příspěvku a jeho výše v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc je upravena v ust. § 42b až ust. § 42f zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která byla nově změněna zákonem č. 363/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a další související zákony, s účinností od 1. ledna 2022.

¹¹² KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, s. 1182-1183.

5 Závěr

Cílem mé bakalářské práce byla v první části snaha o podání výkladu historické právní úpravy sociálně-právní ochrany dětí tak, jak jej nastolila doba a schvalované právní předpisy od doby římské. V dalších částech své práce jsem prováděl rozbor právních institutů v oblasti náhradní rodinné výchovy, vyplývající z novely zákona o rodině, která byla provedena v roce 1998, a současné právní úpravy.

Výběr tohoto tématu mé bakalářské práce mi do mého života přinesl jen další pozitivní zkušenost. O těchto dětech, které se ocitly v ohrožení svých práv, jelikož rodiče zejména neplnili své rodičovské povinnosti, jak vědomě nebo nevědomě, jsem sice věděl, protože mé zaměstnání mne s těmito dětmi bohužel bezčetněkrát seznámilo, ale nebyl jsem s touto právní problematikou obeznámen v celku, nejenom od historie, ale i od doby, kdy byl účinný zákon o rodině, nebo od doby, kdy došlo k účinnosti občanského zákoníku. Od roku 2015 jsem příslušníkem Policie České republiky. Jako policista se setkávám s dětmi, které páchají přestupkovou nebo trestnou činností, a které utíkají z domova, z jiné péče nebo ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. Na druhou stranu jsem i seznamován s tím, že tyto děti jsou v některých případech týrané, zanedbávané, nebo je jen tak rodiče zapomenou v hospodě. Také jsem se několikrát i setkal s tím, že se vypátrané dítě odmítlo vrátit z určitého důvodu do rodinného prostředí, proto jej pracovníce OSPOD umísťovala do péče zařízení vyžadující okamžitou pomoc. Na druhou stranu s odstupem času, když stárnu, vnímám i situace nevhodného jednání a chování dětí vůči svým rodičům a cítím, jak společnost kamarádů strhává jejich osobnost do propasti konzumního a náročného životního stylu. Alkohol, drogy, kouření, záškoláctví apod., není bohužel pro tyto jedince v dnešní době nic výjimečného. Proč tomu tak je? Je to vina rodičů nebo společnosti? Bohužel na tyto otázky nelze jednoznačně odpovědět.

Dané téma práce jsem si vybral i z důvodu, abych sám zjistil, zda byly a jsou práva dětí řádně ošetřena vydanou a platnou legislativní úpravou. Rozborem této problematiky jsem zjistil, že i když v lednu roku 1995 vláda rozhodla o vypracování tzv. novely rodinného práva, která se připravovala od roku 1991 a měla být začleněna do občanského zákoníku, tak k tomuto kroku nedošlo. I nadále byl účinný zákon o rodině, k jehož výrazné změně došlo až v roce 1998. Novela plně respektovala mezinárodní úmluvy, kterými byla Česká republika vázána. Nové české rodinné právo, které je od účinnosti zákona v roce 2014 zakotvené v občanském zákoníku, položilo základy moderního soukromého práva. Nově od účinnosti občanského zákoníku byla do tohoto zákona vložena i problematika veřejnosprávní sociálně-právní ochrany dětí.

Během připravovaných změn rodinného práva se zákonodárci snažili omezit péči o tyto děti v zařízeních pro výkon ústavní výchovy a měli v úmyslu tyto děti umísťovat do náhradní rodinné péče, zejména do péče příbuzných a blízkých osob, s čímž lze jen souhlasit, jelikož náhradní rodinná péče v takovém prostředí dává dětem pocit rodinného zázemí, štěstí, lásky a možná i samostatnosti. Z mého pohledu začleněním této oblasti rodinného práva do občanského zákoníku bylo jen přínosem, ze strany státu a médií došlo k větší informovanosti různých dalších subjektů, které o péči o tyto děti projevují vyšší zájem. Nyní se rozšířil zájem různých fyzických osob o pěstounství, jelikož tyto osoby jsou ze zákona zdravotně a důchodově pojištěny, což v minulosti nebylo. I když se jedná o sociální dávku ve výši minimální mzdy, tak se pěstounovi tento příjem započítává jako mzda ze zaměstnání. Další změnou je i to, že pokud má poručník nárok na odměnu pěstouna ve smyslu ust. § 47i zákona o sociálně-právní ochraně dětí, poskytuje se i jemu tato sociální dávka.

Než jsem se začal zabývat touto problematikou, tak jsem se z médií dozvěděl informaci o zrušení kojeneckých ústavů. Rozborem této problematiky jsem však zjistil, že došlo jen k přejmenování této péče a přesměrování kompetencí, jelikož nyní je tato péče o děti do tří let věku dle zákonných ustanovení zajišťována v dětských zdravotnických domovech. Pokud jsou však splněny zákonné podmínky pro umístění takového dítěte do jiné péče než ústavní, tak soud o tomto návrhu rozhodne.

U dětí, které ve svém jednání a chování projevovaly patologické projevy, by však tato oblast péče nebyla vhodnou, tyto děti ke svému vývoji potřebují větší řád, kontrolu a přísnější dohled.

Dítě, které bylo odňato z rodinné péče svých rodičů, nebo se ocitlo bez této péče, si zaslouží včlenit do péče osoby příbuzné nebo dítěti blízké, pokud toto není možné, je pro dítě vhodnější péče jiné fyzické osoby, která o dítě projevuje opravdový zájem, jelikož nařízená ústavní výchova dítěti nenahradí přímé rodinné vztahy a vazby.

Závěrem bych chtěl připomenout preambuli Úmluvy o právech dítěte, která zdůrazňuje, cituji:

- 1) dětství má nárok na zvláštní péči a pomoc;
- 2) rodina, jako základní jednotka společnosti a přirozeného prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti;
- 3) v zájmu plného harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění;
- 4) dítě musí být plně připraveno žít ve společnosti vlastním životem a být vychovááno v duchu ideálů prohlášených v Chartě Spojených národů, a to zejména v duchu míru, důstojnosti, snášenlivosti, svobody, rodnosti a solidarity;
- 5) dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm;
- 6) kterýkoliv zákon, byť sebelépe sepsaný, především pak zákon upravující vztahy mezi lidmi, zůstává mrtvou literou, není-li naplněn lidským jednáním, lidským činem. Tak i sociálně-právní ochrana dětí vyžaduje ke svému naplnění lidské jednání, osobní zaujatost, angažovanost a obětavost těch, kteří jí budou vykonávat. Zvláště slouží-li k ochraně těch nejmenších, bezbranných a odkázaných na druhé, bez kterých si sami nedokážeme pomoci;

s tímto výkladem lze jen souhlasit.

6 Seznam použité literatury

6.1 Monografie

- HRUŠÁKOVÁ, M., a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1998. 398 s. ISBN 80-7179-198-9.
- NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha: LINDE, 2007. 471 s. ISBN 978-80-86131-72-6.

- HRUŠÁKOVÁ, M. *Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte)*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita – právnická fakulta, 1993. 160 s. ISBN 80-210-0694-3.
- MAYEROVÁ, Z., ŠŤOVÍČEK, J. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vydání. Praha: CODEX BOHEMIA, 1998. 245 s. ISBN 80-85963-84-1.
- KOBLOVÁ, S., MIŠURCOVÁ, V. *Práva dítěte v dokumentech*. 1. vydání. Praha: Themis, 1998. 94 s. ISBN 80-85821-56-7.
- KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, a. s., 2006. 228 s. ISBN 80-7357-214-1.
- KOVAŘÍK, J. *Náhradní rodinná péče v praxi*. 1. vydání. Praha: SEVT, 1982. 249 s.
- PLECITÝ, V. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. 155 s. ISBN 978-80-7380-529-6.
- NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., RIEDLOVÁ, J. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. 1. vydání. Olomouc: ANAG, 2014. 798 s. ISBN 978-80-7263-914-4.
- HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturu a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011. 456 s. ISBN 978-80-87212-96-7.
- ŠEVČÍK, L. ml. *Vyznejte se v rodinném právu*. 1. vydání. Brno: BizBooks, 2014. 70 s. ISBN 978-80-265-0221-0.
- MACELA, M., HOVORKA, D., KŘÍSTEK, A., TRUBAČOVÁ, K., ZÁRASOVÁ, Z. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, 896 s. ISBN 978-80-7598-481-4.
- KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář*. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2020, 1250 s. ISBN 978-80-7400-795-8
- JANDÁK, J. *Sociálně-právní ochrana dětí a její úprava v českém rodinném právu* : bakalářská práce. Praha, 2008. 57 s. Policejní akademie České republiky. Vedoucí práce Josef Salač.

6.2 Časopisecké články a judikatury

- WESTPHALOVÁ, L. Možnosti zásahů státu do práv rodičů a dětí – poskytování sociálně-právní ochrany. *Právo a rodina*, 2007, roč. 9, č. 7, s. 11.
- Nález Ústavního soudu ze dne 28.3.1995, č. 72/1995 Sb.,PI. ÚS 30/94.
- Nález Ústavního soudu ze dne 26. 11. 1996, č. PI. ÚS 6/96.
- Nález Ústavního soudu ze dne 20. 2. 2007, č. II. ÚS 568/06.
- Nález Ústavního soudu, č. PI. ÚS 7/2015.